

Şili Sosyalist Deneyiminin (1970-1973) Ekonomi- Politığının Tarih Yazını Üzerine¹

Özgür Balkılıç, Abdullah Gül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, e-posta: balk9720@mylaurier.ca

Özet

Toplumsal mücadelelerin 20.yüzyıl boyunca hiç hız kesmeden ilerlediği Latin Amerika kıtasında, Şili’de Salvador Allende ve Unidad Popular iktidarı dönemi kuşkusuz özel bir önemi hak eder. Zira bu dönem, dünya tarihinde ilk defa seçimle iş başına gelmiş bir hükümetin bir toplumsal düzen olarak sosyalizme barışçı ve aşamalı bir şekilde geçme çabasına tanıklık etmiştir. Gerçekten de, Allende hükümeti sosyalizme geçiş için özellikle iktisadi düzeyde kapsamlı reformlar uygulamış ve bu reformların Şili toplumunu sosyalizme doğru yönelteceğini savunmuştur. Ancak, bu reformlar özellikle orta sınıfların hükümete ve sosyalist iktidara kendiliğinden desteğini sağlamadığı gibi, hükümetin bir askeri darbeye yıkılmasını da engelleyememiştir. 1970’li yılların toplumsal mücadelelerinin önemli ve özgün bir deneyimi olan Allende dönemini anlamak için bu dönemin ekonomi politikalarına ve toplumsal mücadelelerin bu politikalar etrafında nasıl şekillendiğine dair geniş bir tarih yazını gelişmiştir. Bu makale Allende döneminin söz konusu ekonomik politikalarının bir incelemesinden ziyade, söz konusu tarih yazınının nasıl şekillendiğini anlama çabasıdır. Bu anlamda makale söz konusu eserleri incelerken bu eserlerin dayandıkları teorik modellerin inceleme nesnelileriyle ilişkisine odaklanacaktır. Zira, makale böylesi çalışmaların önemi ve iddiasının beslendikleri teorik modellerin bir sağlamasından ziyade, tarihsel gerçekliği farklı boyutlarıyla sunabilme yetilerinden kaynaklanması gerektiğini iddia etmektedir. Bu varsayımına dayanarak, makale Şili sosyalizminin tarih yazımını jeopolitik düzey, devlet düzeyi ve toplumsal hareketler düzeyi olmak üzere üç düzeyde inceleyecektir. Jeopolitik düzeyde Amerika Birleşik Devletleri’nin sosyalist iktidar ve darbe sürecindeki rolüne odaklanan çalışmalar ele alınacaktır. İkinci düzeyde sosyalist iktidarın siyasi, toplumsal ve iktisadi politikalarını inceleyen çalışmalar incelenecektir. Üçüncü olarak ise toplumsal hareketler ile sosyalist hükümet arasındaki ilişkileri analiz eden çalışmalara odaklanılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Şili, Salvador Allende, Unidad Popular, ABD, toplumsal hareketler.

On the Historiography of the Political Economy of the Socialist Period (1970-73) in Chile

Abstract

In the history of Latin America which has been characterized by intense political and social struggles, the coalition government of Unidad Popular led by Salvador Allende in Chile (1970-1973) deserves a careful analysis. Specifically, this period witnessed the first socialist government which claimed power through an election and announced that it would gradually transform the political power and society in a peaceful way. In fact, the Allende government imposed extensive economic reforms and assumed that such reforms and their successes would *ipso facto* be enough to gain the support of majority of people for the regime. However, these reforms neither received support from the middle-classes towards the government nor did they consolidate the power of the government. Eventually, as it is well known, the socialist government was overthrown by a group within the Chilean army. Afterwards, an extensive history literature - which focused on how the Allende government has implemented its economic policies and how the social struggles are shaped in relation to such policies - has emerged in an attempt to explain the period of Allende government. This article is, however, not an analysis of those economic, social and political developments; but, rather, it is an attempt to understand how the historical literature itself has progressed. While critically analyzing the literature, it will, therefore, ask whether the literature discussed in this article is concerned only with validating their theoretical tenets or whether they are really interested to explain the complex economic, political and social relations of the period. Therefore, this article assumes that such works derive their importance and success from their ability to present historical processes with their various dimensions rather than their attempts to certify their theoretical "assumptions". By drawing upon such an approach, I will criticize the historiography on three levels including geopolitical, state and grassroots social movement levels. At the first level, the article will focus on the studies which mainly analyze the USA's role on the Chilean socialist power and the coup d'état in 1973. For the second level, it will look at the researches which deal with the political and economic policies of the socialist government. And at the third level, the article will analyze the literature whose focal points are the relations between the socialist government and grassroots social movements.

Keywords: Chile, Salvador Allende, Unidad Popular, USA, the grassroots movements.

Giriş

20. yüzyılda siyasal iktidara ulaşabilen sosyalist deneyler arasında Şili sosyalizmi (1970-1973) özgün bir yere sahiptir. İlk defa sosyalist bir iktidar sosyalizmi aşamalı ve barışçı bir yoldan kurmaya çalışmıştır. Zira, Şili sosyalist hükümeti, iktidarı süresince varolan toplumsal düzeni iktisadi yollardan “düzelteceğini” savunmuştur. Sosyalist hükümete göre başarılı bir ekonomik model Şili halkının çoğunluğunu “doğal olarak” sosyalist iktidarı savunmaya itecektir. Ancak, olaylar hükümetin beklediği gibi gelişmez. Ekonomik sıkıntılar, Şili burjuvazisinin ve orta sınıfların çoğunluğunun hükümete karşı giderek yoğunlaşan hareketleri ile birlikte gelişmeler Allende hükümeti için içinden çıkılmaz bir hal alır. Dolayısıyla, Allende hükümetinin beklediğinin aksine orta sınıfların ciddi bir kısmı hükümete destek vermez. Örneğin, gazeteci Walden Bello anılarında orta sınıfların Şili’de muhalefetin protestolarına yaygın bir şekilde katıldığını anlatır (Bello, 2016). Bu makale, 1970-73 arası Unidad Popular (Halk İktidarı) döneminde Şili’de iktisadi ve siyasi gelişmeleri incelemekten ziyade, bu dönemi inceleyen tarih çalışmalarının bir analizidir. Bu anlamda bir tarih yazını eleştirisi olarak mevcut literatürün tümünden ziyade, içinden çıktıkları geleneği temsil eden eserler ele alınmıştır. Dahası, bu eserler arasında Allende hükümetinin ekonomik politikalarını ve bu politikalar etrafında siyasi ve toplumsal mücadeleleri inceleyen çalışmalar incelenmiştir, zira yukarıda da bahsedildiği üzere Allende hükümetinin temel amacı toplumu öncelikle iktisadi açıdan ve gelir dağılımını temel hedef olarak dönüştürmektir. Şili’deki sınırlı sosyalist deneyim üretim-mülkiyet ilişkilerinin ve/veya genel anlamda toplumsal ilişkilerin bu aşamadan sonra tedricen değişeceğini iddia etmektedir.

Hiç şüphesiz, Şili sosyalist deneyimi gibi tarihsel süreçler tek bir faktör ile açıklanamayacak kadar karmaşık nedenselliklerin iç içe geçmesiyle ortaya çıkarlar. Bu anlamda 1970-1973 döneminde Şili’yi ve hükümetin ekonomi politikalarını farklı yönleriyle açıklayacak eserler çoklu nedenselliklere dayanmak durumundadırlar. Dahası, Allende hükümeti gibi mirası hala canlı bir döneme dair tartışmalarda öne çıkan sorunsallardan birisi de, yazarların dayandıkları kavramsal çerçeveyi ve teorik modelleri doğrulamak için mi, yoksa gerçekten tarihsel süreçleri açıklamak için mi sosyalizmin Şili topraklarındaki macerasına baktığıdır. Bu makalenin esas amacı ele alınan eserlerin geliştirdikleri ve/veya dayandıkları kuramsal çerçeve ile tarihsel anlatıları arasındaki uyum olacaktır. Bir başka deyişle, yazarların öne sürdükleri teorik varsayımların, tarihsel süreçlerin arkasında yatan nedensellikleri açıklamaktaki gücü ve etkisi ve söz konusu varsayımların yazarların incelenen dönem ve konu ile ilgili nedensellikleri görmezden gelmesine yol açıp açmadığı temel eleştiri noktası olacaktır. Zira tarihinin görevi ve sadakati E. P. Thompson’un belirttiği üzere, teorik modellere

değil, tarihin kendisine olmak durumundadır (Thompson, 1978). Örneğin, ele alınan bazı eserler dayandıkları toplumsal sınıf kuramları nedeniyle bu dönemin karmaşık sınıf mücadelelerini ele almakta ikna edicilikten uzak kalırken, bazıları ise söz konusu dönemin iktisadi süreçlerini bağımlılık okulu tezlerinin belli bir okumasına yaslanarak indirgemeci bir şekilde ele almıştır. Böylelikle elinizdeki makale ilk önce Allende hükümeti ekonomik politikalarının ve/veya iktisadi gelişmelerini diğer siyasi ve toplumsal gelişmeler ile birlikte ele alan eserleri üç kategoride sınıflandıracaktır. Sonrasında ise bu eserler yukarıda bahsedildiği üzere kuramsal modelleri ile inceleme nesnelere arasındaki ilişkileri açısından analiz edilecektir.

1970-1973 Şili sosyalist deneyimini inceleyen tarih çalışmalarının 1970'li yıllarda üç ana patikası olduğu söylenebilir. İlk patika, Marksist sınıf analizi çerçevesinde yapılan çalışmalardır. İkinci patika, dünya çapında sosyalist hareketlerin ders çıkarması için Şili sosyalizmini inceleyen eserlerden oluşmaktadır. Üçüncüsü ise bahsi geçen dönemde Şili'de tabandan doğan toplumsal hareketleri inceleyen kitap ve makalelerdir. Söz konusu eserlerin birçoğu 1970'li yılların yoğun ve sınıf mücadeleleri içerisinde ve dahası devrimin yenilgisinin hemen akabinde siyasal angajmanları daha belirgin ve bu doğrultuda temsil ettikleri siyasi-teorik pozisyonları doğrulama kaygısıyla ele alınmış eserlerdir. 1980'li ve 1990'lı yıllarda bu patikalar salt sınıf analizinden değil, bunun yanı sıra çeşitli yaklaşımlar ve kavramlardan da etkilenen, daha dengeli çalışmalara doğru evrilir. 1980'ler ve 90'larda yayınlanan çalışmalar öncekiler gibi açık politik motivasyonlara sahip olsalar da, bu dönemde yazılan makale ve kitapların tezleri siyasi gündemlerin boyunduruğunda geliştirilmez. Dahası, yine 1980'lerde ve 1990'larda kaleme alınan ve toplumsal hareketleri inceleyen çalışmalarda yazarlarının siyasi pozisyonlarından ziyade sıradan insanların deneyimleri eserlerin odak noktasında yer alır. 2000'li yıllara ait olan çalışmalar ise Amerika Birleşik Devletleri'nin 1973 darbesine giden süreçteki rolüne odaklanır. Bu tarih yazımında iki ana akım ortaya çıkar; ilki, darbeye giden süreçte ABD'ye mutlak belirleyici bir rol atfederken, ikincisi ABD'nin bu tarihsel süreçte aktörlerden sadece birisi olduğunu savunur ve ABD'yi diğer aktörlerle ilişkisi üzerinden değerlendirmeye çalışır.

1970-73 Şili sosyalist deneyimi ve 1973 darbesi üzerine olan tarih yazımı üç ana başlığa ayrılabilir. İlk başlıkta sosyalist hükümetin iktisadi ve toplumsal politikaları ile bu politikaların Şili siyaseti ve toplumundaki yansımaları ele alınmaktadır. Makalede bu konu üzerine yazılmış Lois Hecht Oppenhem'in *Politics in Chile*, Patricio Meller'in *The Unidad Popular and the Pinochet Dictatorship*, Sergio Bitar'ın *Chile: Experiment in Democracy*, Stefan de Vylder'in *Allende's Chile* ve Barbara Stalling'in *Class, Conflict and Economic Development*

in Chile adlı kitapları incelenecektir. İkinci başlık sosyalist hükümet ile tabandan gelen toplumsal hareketler arasındaki ilişki ve gerilimlere odaklanmaktadır. Bu konuyla ilgili eserlerden Peter Winn'in *Weavers of Revolution* kitabı ile Cristobal Kay'ın, Patricia Santa Lucia'nın, Monica Threlfall'ın, Philip O'Brien'in derlediği *Allende's Chile* kitabındaki makaleleri ve son olarak James Petras'ın, Arturo Valenzuela'nın J. Samuel Valenzuela ile birlikte derlediği *Chile: Politics and Society* adlı kitaplarındaki makalesi eleştirilecektir. Üçüncü başlıkta ise, makale ABD'nin Şili'nin sosyalist deneyiminde oynadığı role odaklanan çalışmalara göz atacaktır. Bu kapsamda Philip O'Brien'in kendi derlediği yukarıda bahsi geçen kitaptaki makalesi, Elizabeth Farnsworth vd.'nin Arturo Valenzuela ve J. Samuel Valenzuela tarafından derlenen *Chile: Politics and Society* adlı kitapta yer alan makaleleri ve Lubna Z. Querishi'nin *Nixon, Kissinger, Allende* adlı eseri ile Jonathan Haslam'ın *The Nixon Administration and the Death of Allende's Chile* isimli çalışması mercek altına alınacaktır.

Makale son olarak kitlelerin siyasette örgütlü olarak belirleyici oldukları Allende dönemine aşağıdan tarih yazımının bize sunduğu olanaklar çerçevesinden bakacaktır. Zira devlet yasaları, siyasi liderlerin önemli kararları veya farklı siyasi partilerin ve hareketlerin sürdürdüğü tartışmalar tarihsel süreçleri özellikle de kitlelerin hareketli oldukları dönemlerde tümüyle ve tek taraflı olarak belirlemez. Bu yasalar, kararlar ve tartışmalar sıradan erkek ve kadınların bunları nasıl algıladığına ve cevap ürettiğine bakarak incelendiği zaman daha kapsayıcı bir toplumsal tarihe ulaşmak mümkündür. Böylesi bir yaklaşım İngiliz Marksist Tarihçiler kuşağının önemli temsilcilerinden Raphael Samuel'in belirttiği gibi (1990) bir coğrafyadaki tüm bir toplumun yaşamını etkileyen, endüstrileşme, milliyetçilik gibi, yapısal süreçleri veya daha kapsamlı dönüşümleri bir kenara bırakmak anlamına gelmez. Tam tersine, aşağıdan tarih her zaman alt sınıfların büyük anlatılar tarafından sınırları çizilen bir toplumsallıkta ve tarihsellikte eylediğini gözeterek ve bu grupların bahsi geçen büyük anlatılara hangi yollardan cevap ürettiğini inceleyerek yazılır. Şili'nin sosyalist deneyimini inceleyen çalışmaların Winn, Kay, Threlfall ve Petras'ın eserleri dışında böylesi bir gündemi yoktur. Bu çalışmaların arasında Winn'in monografisi sıradan erkek ve kadınları tarihsel anlatısının merkezine yerleştirerek özel bir övgüyü hak etmektedir.

Ekonomik Reformlar ve Siyasi Mücadeleler

Bu bölümde, Şili'de Allende döneminin siyasi ve ekonomik gelişmelerin ilişkisini inceleyen Oppenheim, Bitar, De Vylder, Stalling ve Meller'in çalışmaları ele alınacaktır. Söz konusu tarih yazımında De Vylder ve Stalling'ın 1970'lerdeki sınıf analizleri, 1980'ler ve 1990'larda yerini politik iktisadi bir yaklaşıma

bırakmıştır. Bu yaklaşım, siyasi ve iktisadi süreçler arasındaki ilişkiyi, bir alanı diğerinin doğrudan yansıması olarak görme zaafına düşmeden, dinamik bir biçimde açıklamaya çalışır ve dahası Şili sosyalist deneyiminde çeşitli siyasi aktörlerin etkileşimine odaklanır. Bununla birlikte 2000’li yıllarla birlikte Şili sosyalist deneyimine liberal bir perspektiften bakan yaklaşımlar mikro-ekonomik göstergelere dayanarak Allende rejiminin devrilmesini sosyalist rejimin iktisadi başarısızlığına bağlar. Bu çerçeve ayrıca teolojik bir şekilde sosyalist rejimin ölümcül hatasının “doğal ve vazgeçilemez” olarak tanımlanan mülkiyet haklarına saldırmak olduğunu savunur. Meller eserinde bu ölümcül hatanın “gereksiz” toplumsal mücadelelere ve 1973’teki darbeye yol açtığını iddia etmektedir (2000).

Siyaset bilimci Lois Hecht Oppenheim kişisel olarak sosyalist iktidar deneyimine ve darbeye tanıklık etmiştir. Bu tanıklık Oppenheim’in 1993 yılında yayınlanan *Politics in Chile* adlı kitabı boyunca Şili sosyalizmine sempatik bir bakış açısı geliştirmesini sağlar. Oppenheim siyaseti genel olarak kıt kaynaklar üzerinde farklı politik grupların mücadelesi biçiminde tanımlar (1993: 5). Bu tanım Oppenheim’a Şili siyasetinin iki farklı boyutuna bakması fırsatını verir; ilk olarak yazar, Şili’de siyasi aktörlere çatışmacı bir siyaset nosyonuyla yaklaşır. İkincisi, yazar bu sayede siyasi aktörlerin tercihlerini ekonomik stratejilerine bağlayabilmektedir. Dahası, Oppenheim siyasi alanı ekonomik alanın doğrudan bir yansıması olarak ele almaz ve Şili örneğinde ekonomi ve siyasetinin birbirlerini karşılıklı nasıl biçimlendirdiklerini etkili bir şekilde anlatır.

Oppenheim, Allende iktidarı ve Pinochet diktatörlüğü yıllarında siyasi ve iktisadi süreçlerin ilişkisini “kalkınma” kavramıyla açıklamaya çalışır. Oppenheim’a göre 1920’li yıllardan itibaren Şili’de farklı siyasi aktörler farklı kalkınma stratejileri geliştirmişlerdir. 1930’lu yıllara kadar ithalata dayanan bir ekonomik model ön plandayken, bu yıllardan itibaren devletin sanayiye teşvikine ve iç tüketime dayalı bir ekonomik model galebe çalar. 1960’lı yıllardan sonrasında ise kalkınma modeli kapitalist olmayan bir model olarak kurgulanmaya başlanır ve Allende rejimi kalkınmayı sosyalizm sınırları içerisinde tanımlar. Nihai olarak askeri rejimle birlikte kalkınma söylemi, neo-liberal politikalara doğru evrilir (Oppenheim, 1993: 7).

Buna ek olarak Oppenheim yirminci yüzyılın ilk çeyreğindeki siyasi aktörlerin çatışmalarını inceler. Oppenheim’a göre, bu çatışmacı siyaset Şili siyasetinde askeri rejime kadar sürecek egemen bir siyasi modelin doğmasına yol açmıştır. Bu sürecin önemli dönüm noktalarından birisi 1925 Anayasa’sının başkanın gücünü arttırması ve siyasi katılımı teşvik etmesidir. Daha da önemlisi yirminci yüzyılda siyasi partiler ülkedeki sınıf konfigürasyonları etrafında şekillenmeye

başlamıştır (Oppenheim, 1993: 13-17). Oppenheim çatışmacı bir zemine oturan bu siyasi modelin ülkedeki kaynak dağılımı mücadelelerine dayandığına dikkat çeker. Diğer taraftan ise, muhalefete taleplerini ve stratejilerini sistem içinde ifade etmesine fırsat tanıyan bu model sayesinde siyasi kavgalar düzen içinde kalır.

Kısacası, Oppenheim kalkınma çabalarının ve siyasi sistemin Şili halkının hükümetlerden beklentileri arttırdığını ikna edici bir şekilde tartışır. Bu miras Allende iktidarı için de kritiktir. Zira, Allende'yi önceleyen siyasi aktörler Alessandri (1958-64) ve Frei (1964-70) bu talepleri karşılamakta başarısızlığa uğrasalar da, farklı sınıflara ekonomik gelişmeden faydalanacakları sözünü vererek toplumsal beklentileri yükseltmişlerdir. Bu durum ilk başta Allende'nin iktidarı alması adına bir şanstır. Fakat, daha sonra sosyalist iktidarın en büyük sıkıntısı haline gelir. Zira, Allende'nin en baştan itibaren farklı sosyal sınıfların taleplerini karşılamaya yönelik giderek artan çabası hükümeti başedilmesi güç bir kısır döngüye sokmuştur: ücretler ve fiyatlar döngüsü. Sonunda yüksek enflasyon Allende hükümetinin temel ekonomik sıkıntısı haline gelir (Oppenheim, 1993: 25-40).

Enflasyona ek olarak, Oppenheim sosyalist ekonomik politikalar ile toplumsal aktörler arasındaki Allende hükümetinin altını oyan çatışmalara da dikkat çeker. Örneğin, Oppenheim'a göre, sosyalist hükümetin endüstriyi ulusallaştırma çabaları daha ılımlı ve aşamalı iken, işçiler bazı fabrikaları işgal ederek sosyalist hükümeti daha radikal bir pozisyona iterler. Bu durum sosyal çatışmayı körükler ve sağcı siyasi partiler hükümete saldırılarını arttırlar. Durum, zaman içerisinde UP'nin yanlış ekonomi politikaları ve artan sağ sabotajlar yüzünden daha gerilimli bir hal alır. Oppenheim'a göre, Allende gerekli yasal düzenlemeleri yaparak bu sorunu Ulusal Meclis içinde çözebilirdi ancak, Meclis ve yargı bu düzenlemeler için gerekli olan desteği sağlamazlar.

Oppenheim, Allende hükümetinin son iki yılının karmaşık siyasi kavgalarını incelemek için dönemin siyasi aktörlerine bakar. Yazarın sunduğu resimde bir taraftan burjuvazi ve orta sınıf hükümetin altını oymaya çalışırken, işçi sınıfı ise devrimci değişiklikler talep ederek hükümeti baskı altında tutmaktadır. Dahası, UP koalisyonu içindeki siyasi oluşumların gittikçe belirginleşen farklılıkları hükümeti daha da zayıflatır. Bu süreçte, Oppenheim, Allende'nin olayların kontrolünü yitirdiğini belirtir ve sonuç olarak da hükümet askeri darbeye birlikte yıkılır (Oppenheim, 1993: 43-80). Kısacası Oppenheim sosyalist hükümetin karşılaştığı zorlukları ve yıkılmasını açıklarken, UP'nin ekonomik projesinden, sınıf kavgalarına, siyasi yapının engellerinden aktörlerin çekişmelerine kadar çok faktörlü ve zengin bir resim sunar (Oppenheim, 1993: 92-107). Dahası

Allende'nin yasal çerçeveye bağlılığına ve sosyalist modeline büyük bir sempati gösterir ve belki de Allende'nin bu sadakatinin onu daha radikal kararlar almaktan vazgeçirdiğini iddia eder.

Oppenheim, Allende hükümetinin devrilmesinde siyasi ve ekonomik ilişkileri ikna edici bir şekilde anlatmasına rağmen, askeri hükümet dönemini değerlendirirken aynı başarıyı gösteremez. Kitabının askeri dönemi ele alan ikinci kısmında, yazar siyasi ve ekonomik gelişmeleri birbirinden tamamen bağımsız süreçler olarak ele alır. Yazar neo-liberal iktisat politikalarına, monetarizasyona, özelleştirme süreçlerine ve askeri faşist diktatörlüğün mali politikalarına değinirken, askeri rejimin en ufak siyasi muhalefeti dahi şiddet yoluyla bastırması üzerinde durur. Ancak serbest pazar ekonomisi ve otoriter rejimin bir arada bulunmasını bir "açmaz" olarak değerlendirir (Oppenheim, 1993: 138). Bu konuda ise neden otoriter bir rejimin "doğal olarak" serbest pazarı dışlaması gerektiğinden bahsetmez. Bir başka deyişle, Oppenheim'in serbest pazar ile siyasi rejimin niteliği arasında kurduğu ilişki hiç de açık değildir ve daha doğrusu, serbest pazar ekonomisinin tarihsel seyrini incelediğimizde yanlıştır. Örneğin Samir Amin (2014) serbest piyasa ile otoriter rejimlerin ve/veya faşizmin nasıl örtüştüğünü 2014 yılında *Monthly Review* dergisinde yayınlanan makalesinde ele alır.

Oppenheim kitabının ikinci kısmında siyasi muhalefetin 1980'ler ve 1990'lar Şili'sinde ortaya çıkışını ve çoğunlukla da Pinochet diktatörlüğüne karşı duran siyasi hareketleri tartışır. Avro-komünizmin Avrupa'da ortaya çıkışı ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrası sol hareketlerin talepleri ve argümanları daha ılımlı bir çizgiye doğru evrilmiştir. Oppenheim askeri baskı rejiminin "doğal sonucu" olarak sol hareketin taleplerinin siyasi haklara kaydığı konusuna da dikkat çeker (Oppenheim, 1993: 195-211).

Tam da bu noktada, Oppenheim'in kitabında bir çelişki ortaya çıkar. Zira yazar kitabının başında siyaseti kaynakların toplumsal dağılımı üzerindeki toplumsal çatışma olarak açıklamıştır. Kitabının özellikle ikinci kısmında ise, siyaset siyasal ve demokratik haklarla ilişkilendirilir. Ancak, Oppenheim 1980'ler ve 1990'lar boyunca siyasetin kaynak dağılımı ile ilgili boyutuna hiç dikkat çekmez. Bir başka deyişle, 1980'den önce kaynak dağılımı konusunda çatışma üzerine dönen siyasetin nasıl olup da bu tarihten sonra siyasal haklara kaydığı, veya bu dönüşümün Şili sol siyaseti üzerindeki etkisi konusunda ikna edici bir tartışma sunmaz.

Sonuç olarak, Oppenheim Allende hükümeti ve askeri darbe konusunda siyasal aktörlerin, ekonomi politikalarının, ordunun da içinde yer aldığı sofistike bir

tartışma sunsa da, aynı başarıyı Pinochet rejimini değerlendirirken gösterdiğini söylemek zordur. Özellikle kitabının ikinci kısmında iktisadi politikalar ve siyasi gelişmeler arasındaki ilişki çok açık değildir ve dahası sanki bu iki süreç birbirlerinden tamamen bağımsızmış gibi ele alınır.

Oppenheim gibi Patricio Meller de 2000 yılında yayınlanan *The Unidad Popular and Pinochet Dictatorship* adlı kitabında Allende rejimi ve Pinochet diktatörlüğünde uygulanan ekonomik politikaları değerlendirir. Uygulamalı iktisat konusunda uzman olan Meller, siyasi ve ekonomik liberalizmin Şili’de “başarılı” bir şekilde nasıl işleyebileceğine dair çalışmalar yürütmektedir. Meller, sosyalist rejime ve sonrasında diktatörlük rejimine de bu perspektiften bakar.

Meller eserinde ilk olarak Şili’nin ekonomik ve siyasi tarihini inceler. Meller’e göre sosyalist iktidara kadar Şili’nin temel problemi ekonominin tarıma dayalı olmasıdır. Daha açık bir deyişle, Meller modernleşme okulunun temel tezlerinden hareketle *latifundia* sisteminin Şili’nin ekonomik gelişmesini engellediğini ve bu yüzden Şili’nin ekonomik kalkışını (take-off) bir türlü gerçekleştiremediğini belirtir (Meller, 2000: 5). Bu noktada Meller’e göre, Şili’nin temel sorunu geri kalmış bir tarım ekonomisinde farklı toplumsal kesimlerin geniş taleplerinin karşılanmasının mümkün olmadığı “gerçeğinde” yatar. Sonuçta, siyasal alan tarihsel olarak çatışmacı bir yapıya bürünür (Meller, 2000: 62). Meller Şili ekonomisinde eşitsizlik ve kaynakların eşitsiz dağılımı gibi sorunlardan ziyade, ekonomik büyümenin niceliksel boyutlarıyla ilgilenir. Bu yaklaşıma karşılık olarak, ekonomik büyümenin ve/veya take-off’un gerçekleştirildiği ülkelerde toplumsal çatışmaların olup olmadığı sorusu Meller’in eserine yöneltilebilecek en can alıcı eleştirilerden birisi olacaktır. Örneğin Castells’e göre (1975) 1970’li yıllarda gelişmiş kapitalist ülkelerde sınıf mücadeleleri yeni bir evreye girmişti. Bu anlamda, farklı grupların ekonomik taleplerinin uzlaştırılmamasının tek sebebinin geri kalmış bir ekonominin üzerindeki aşırı talep etkisi olduğu çok da inandırıcı değildir.

Meller bu varsayıma dayanarak sosyalist iktidarın da en büyük sorununun yetersiz ekonomik büyüme ile farklı sosyal grupların çıkarlarını dengeleyememesi olduğunu iddia eder. Bu sorun iktidarın sosyalist ekonomik modelinden, özellikle UP hükümetinin mülkiyet haklarına saldırmasından kaynaklanır. Meller “evrensel ve doğal” olarak tanımladığı mülkiyet haklarına saldırının ekonominin “doğal gidişatını” sekteye uğrattığını ve kaos ve toplumsal çatışmalar yaratıldığını savunur (Meller, 2000: 60). Dahası, Allende’nin eşitlik sözünün uzun dönemde tam tersi etkiler yarattığını belirtir. Ancak tam da bu noktada Meller sosyalist iktidarın uzun dönem yaşamasına izin verilmediğini unutmuş görünür. Ayrıca burjuvazinin ve ABD’nin Şili ekonomisini sabote etmek için olağanüstü

çabalarından eserinde hiç söz etmez. Sadece eşitlikçi iktisadi politikaların ekonomi üzerindeki enflasyonist etkisinden ve bu durumun ekonomiyi zayıflattığından bahseder. Dahası, UP'yi tek vücut bir siyasal varlık olarak ele alır ve iktisadi model de dahil olmak üzere hükümetin genel planlarında koalisyon üyelerinin uyumsuzluklarını görmezden gelir. Kısacası, Meller Allende hükümetini incelerken içsel ve dışsal bir çok faktörü göz ardı eder.² Meller ayrıca Allende rejimini Şili'nin 1970-73 arası yaşadığı toplumsal çatışmaların ve ekonomik sorunların tek müsebbibi olarak görür.

1970-73 sosyalist deneyiminin yanı sıra Meller, Pinochet hükümeti iktisat politikalarını da ele alır. Bu dönem için askeri yönetimin deregülasyon, özelleştirme ve finansallaşma çabalarını olumlu adımlar olarak değerlendirir ve bu politikaların 1990'lara sağlıklı bir ekonomik yapı bıraktığını iddia eder. Bu noktada "sağlıklı yapıdan" ne kastettiği tam belli olmasa da, Meller böylesi bir iktisadi modelin dönem dönem de olsa krize girdiğini kabul eder. Lakin bu krizleri hükümetlerin yanlış uygulamaları sonucu olarak görür (Meller, 2000: 82-90). Kısaca Meller'in eseri Allende döneminin sosyalist modeli ile sonraki askeri dönemin neo-liberal politikalarını karşılaştırıp ikincisini meşrulaştırma çabasıdır. Bu anlamda da Meller'in bu iki dönemin karmaşık siyasi ve iktisadi gelişmelerini incelemek yerine, liberal varsayımlarını doğrulama çabası içinde olduğunu söylemekte bir sakınca yoktur.

Meller'in aksine Sergio Bitar, 1986 yılında yayınlanan *Chile: Experiment in Democracy* adlı kitabında sosyalist iktidarın siyasi ve ekonomik gelişmelerini başarılı bir şekilde açıklar. Dahası Bitar, Allende hükümetinin üyelerinden birisidir ve tıpkı Oppenheim gibi UP hükümetinin amaçlarına ve metodlarına sempatik bir yaklaşım sergiler. Fakat bu sempati, Bitar'ı kitabı boyunca Allende rejiminin bazı ekonomik politikalarını eleştirmekten alıkoymaz. Zira Bitar'ın eserinin temel sorunsalı sosyalist iktidarın nasıl olup da iktisadi açıdan zayıfladığıdır. Ancak Bitar sosyalist bir iktidarı eleştirirken salt bir ekonomik bakışın yetersiz olduğunu, çünkü UP iktidarı için temel problemin iktidarı almak ve elinde tutmak meselesi olduğunu belirtir. Dolayısıyla dönemin iktisadi politikalarının ancak ve ancak dönemin toplumsal kavgaları ile birlikte anlaşılabileceğini iddia eder.

Bitar'a göre Allende hükümetinin ekonomik politikalarının iki amacı vardır; ilki, üretim araçlarını toplumsallaştırmak ve bu araçların yönetimine kitlelesel katılımı sağlamak ve ikincisi ise eşit gelir dağılımını mümkün kılmak ve bu sayede kitle desteğini kazanarak iktidarda kalmaktır (Bitar, 1986: 25-29). Bu anlamda yazar UP'nin toplumu tedrici bir şekilde dönüştürmesini olumlu ve kamulaştırmaların hızının yerinde olduğunu söylerken, bu politikaların

uygulanma biçimini hayli sert bir şekilde eleştirir. Her şeyden önce, UP'nin özellikle büyük işletmeleri kamulaştırdıktan sonra bunların nasıl yönetileceği adına açık bir planı olmadığını belirtir. Dahası, hükümetin büyük işletmelerde yönetime işçilerin hangi mekanizmalarla katılacağı konusunda da net bir planı yoktur (Bitar, 1986: 64-65). Benzer şekilde, Allende hükümeti toprakları kamulaştırdıktan sonra da tarımda üretimi sağlayacak sermaye yatırımı, teknolojik yatırımlar, teknik yardımlar, işletmelere köylü katılımı gibi başlıklarda pek bir ilerleme kaydedemez. Bitar, sosyalist hükümetin ekonomi yönetimi konusunda bir başka sıkıntısının da, geniş ölçekli makro iktisadi dönüşümlerin mikro iktisadi alandaki etkilerini küçümsemek olduğunu belirtir. Bu tavrın en bilinen örneği ise enflasyondur. Bitar 1960'lar boyunca Hristiyan Demokrat hükümeti sıkıştıran alt sınıf ve orta sınıf taleplerinin, Allende hükümetini de sıkıştırdığını iddia eder. Sosyalist hükümetin ilk yılında Allende hükümetinin bu yöndeki çabaları insanların hükümete desteğini arttırırken, aynı destek ikinci yılın ortalarından itibaren mali krizin en önemli nedenlerinden birisi olmaya başlar. Ancak, UP'nin bu mali krizle uğraşacak bir stratejisi ya da aracı mevcut değildir (Bitar, 1986: 55).

Bitar'a göre, böylesi ekonomik zorluklar giderek artan siyasal ve toplumsal muhalefet ile birleşir. Dahası Bitar hükümetin ekonomi politikalarının doğrudan siyasi alana yansıtacağı iddiasını haklı olarak ekonomik determinizm ile eleştirir. Sosyalist hükümetin kamulaştırmalar sonucu büyük burjuvazinin siyasal gücünü de kaybedeceği beklentisi ciddi bir yanlış hesaplamadır. Sosyalist hükümetin bir başka yanlışı ise anti-teknelci politikalar sonucu orta sınıfın desteğini kazanacağını düşüncesidir. Beklentilerin tam aksine, orta sınıflar özellikle orta ve küçük ölçekli işletmelerde kızışan sınıf kavgaları sonucu hükümete destek vermekte ciddi tereddüt göstermeye başlamışlardır. Sonuçta orta sınıfların büyük bir kesimi hükümet karşıtı muhalefete katılır (Bitar, 1986: 70-76). Bu anlamda, Bitar sosyalist hükümeti siyasi iktidarı doğrudan ekonomik iktidarın uzantısı olarak görmekte eleştirir. Bu yaklaşımından hareketle de, sosyalist hükümetin orta sınıfların ve işçi sınıfının maddi kazançlarını arttırılması durumunda, bu sınıfların kendisini doğrudan destekleyeceği yolundaki düşüncesinin, aldanmacadan ibaret olduğunu iddia eder. Bitar ikna edici bir şekilde bu ekonomik determinizmin Şili orta sınıfları ve işçi sınıfındaki tarihsel farklılaşmaları göz ardı ettiğini söyler. Sosyalist hükümet sınıf analizini sadece kuramda yapar, bu analizi Şili gerçekliğine uyarlamakta ise başarısızdır (Bitar, 1986: 200-203). Bitar'a göre bu başarısızlık Allende hükümetinin bir başka ölümcül hatasıdır.

Bitar'ın sosyalist hükümetin son iki yılındaki siyasi gerilimleri tahlilinden, UP'nin iç ve dış siyasi zorluklarla baş edemediği anlaşılabilir. Giderek artan toplumsal

muhalefet sonucu, UP Ulusal Meclis'teki demokratik prosedürlere bağlı kalmakta ısrarcı olarak kendisi adına çok önemli olan sol Hıristiyan Demokrat desteği kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Sonuçta UP, *Partida Democrata Cristiano* (PDC-Hristiyan Demokrat Parti) ile uzlaşmaya gider ve ekonomik politikalarından ödünler verir. Ancak UP koalisyonu içindeki radikal kesimler uzlaşmaya ve ödünlere karşı çıkarlar. UP bu ikilem karşısında çıkmazda kalır ve giderek artan toplumsal çatışmaların karşısında paralize olur (Bitar, 1986: 100-103). Dahası, artan ekonomik sorunlar ve sınıf kavgaları hükümet içindeki çatlakların da iyice belirginleşmesine ve su yüzüne çıkmasına yol açar (Bitar, 1986: 215-219).

Sonuç olarak, Bitar sosyalist deneyimin sıkıntılarını sosyalist hükümetin programatik yetersizliğine ve kapasite eksikliğine bağlasa da (bu noktada Bitar'ın da hükümet üyesi olduğunu göz önünde tutmak gerekir ve dolayısıyla bu üyelik Bitar'ın 1970-73 arası sınıf kavgalarını hükümet penceresinden görmesini açıklar) Allende döneminin siyasal ve iktisadi sorunlarının etkileşimini açıklamak konusunda Oppenheim gibi ikna edicidir. Analizi sınıfların, ekonomik süreçlerin, siyasi partilerin ve kurumların karmaşık etkileşimine dayanır ve okuyucusuna farklı disiplinlerden beslendiği bir yaklaşım sunar. Siyasi alanı iktisadi süreçlerin doğrudan bir uzantısı olarak görmez, açıklama modeline bütünlük hakimdir. Her şeyden önemlisi, sosyalist iktidara ne kadar sempati duysa ve onun üyelerinden biri olsa da, Meller'in aksine tarihsel açıklamaları teorik varsayımlarını doğrulamak için yapmaz.

Şili sosyalizmine sempatiyle bakan bir başka figür ise İsviçreli bir ekonomi profesörü olan Stefan De Vylder'dir. De Vylder'in bu sempatisi Şili burjuvazisinin önemli bir örgütü olan Ulusal Sanayiciler Birliği'nin ekonomik kaynaklarına güvenilmemesi gerektiğini söyleyecek kadar ileri gider. Bitar gibi De Vylder'in da 1976 yılında yayınladığı *Allende's Chile* adlı kitabında temel derdi Allende hükümetinin ekonomik sorunlarını analiz etmektir. Bu anlamda eserinde hükümet politikalarının iç tutarlılığına ve asgari bir sosyalist program ile uyuşup uyuşmadığına bakar. Tam da bu noktada De Vylder, Oppenheim ve Bitar'dan ayrılır, çünkü temel iddiası UP'nin ekonomik programının en baştan tutarsız olduğu ve Şili'nin tarihsel iktisadi ve siyasi zincirlerini gerektiğinde kırarak kadar radikal olmadığı, dolayısıyla da en baştan çökmeye "mahkûm olduğunu" iddia eder.

"Tarihsel ekonomik ve siyasi zincirlerin" ne olduğunu kavrayabilmek için De Vylder eserinin ilk kısmında Şili tarihine göz atar. Siyasi olarak, Şili'nin güçlü bir kuvvetler ayrılığı geleneği olduğunu ve yine tarihsel olarak başkanlığın gücünü etkin bir yasama organı ve yargı gücü ile sınırlandırdığını belirtir. Bu anlamda,

UP'nin demokratik prosedürler içinde kalma çabası, önemli ekonomik yasaların bu iki organ tarafından sürekli engellemesini de beraberinde getirmiş ve sosyalist hükümetin etkinliğini sınırlandırmıştır (De Vylder, 1976: 83-93). De Vylder'in siyasi alana yönelik bu tezi bir hayli ikna edici olsa da, ekonomik mirasın sosyalist hükümet politikaları üzerinde nasıl bir etkisi olduğuna kitabında pek değinmez. Ekonomik olarak Şili'nin bağımlı bir ekonomik yapıda olduğunu ifade eder (De Vylder, 1976: 3). Ama bu bağımlılığın sosyalist iktidar döneminde ekonomik büyümeyi nasıl kısıtladığını açıklamaz. Sadece, Şili'nin ekonomik bağımsızlığının bir sonucu olarak işçi sınıfının siyasi açıdan olgunlaşmamış olduğunu söyler, ama bundan ne anladığından bahsetmediği gibi, bağımlı bir ekonomik büyüme ile işçi sınıfının bu bilinç eksikliği arasında bir bağ kurmaz (De Vylder, 1976: 84). Bu anlamda işçilerin sınıfsal bilinçlerinin Allende döneminde aldığı biçimleri kendi somutluğunda incelemek yerine, işçi sınıfına kendinden menkul bir bilinç atfeder.

De Vylder, yapısal faktörlerin sosyalist hükümet politikaları üzerindeki sınırlamalarına baktıktan sonra, Allende rejiminin ekonomik stratejisini inceler ve bu politikaların başarısızlığının üç temel sebebi olduğunu söyler. İlki, hükümetin programının ekonomik eşitsizliklerin yükünü orta-üst sınıflara ve burjuvaziye yüklemek konusunda gereği kadar radikal olamamasıdır (De Vylder, 1976: 48 ve 180-181). İkinci olarak, işçi sınıfı ve burjuvazi ile toprak sahipleri ve köylülük arasındaki çatışmalarda hükümet kesin bir taraf tutmaktan kaçınır. Bu kararsızlık, hükümetin toplumsal olaylarda hareketsiz kalmasına neden olur. Bir başka deyişle, sosyalist hükümet işçi sınıfı ve köylülüğün radikal isteklerini karşılayamaz (De Vylder, 1976: 148-161). Üçüncüsü, hükümet işletme yönetimlerine işçilerin katılması konusunda başarı sağlayamaz. Bu konuda De Vylder öncelikle sosyalist iktidarın birçok büyük firmaya ve toprak sahibine dokunmadığını belirtir. Dahası UP hükümeti, tarımsal üretim artışını bir türlü gerçekleştiremez ve kamulaştırılmış toprakların miktarı köylülüğün ciddi bir kısmını kapsamaz. İşletme yönetimlerine işçi katılımı konusunda hükümet bir ölçüye kadar başarılıdır, ancak bu sefer de farklı endüstriyel sektörler arasındaki koordinasyonu sağlayamaz (De Vylder, 1976: 180-211). De Vylder bütün bu sebeplerin sosyalist iktidarı zayıflattığını belirtir.

De Vylder, Allende hükümetinin bu başarısızlığının büyük oranda Şili'nin sınıf yapısından kaynaklandığını savunur. De Vylder'a göre, hükümetin en ölümcül hatalarından biri, orta sınıflara güvenmesidir. Ancak, hükümetin beklentilerinin aksine orta sınıflar Şili'de kapitalist sınıfların tarihsel bir parçasıdır ve radikal bir dönüşüm talep etmezler. Dolayısıyla, orta sınıflar iktidarın özellikle ikinci yılından sonra muhalefet güçleriyle birlikte hareket ederler. Bu anlamda De Vylder'in çizdiği resim yoksul köylülük, işçi sınıfı, orta sınıflar ve toprak

sahipleri arasında idealleştirilmiş bir sınıf savaşımı portresidir. De Vylder'in açıklama modelinde sorun bu noktada başlar; gerçekten Şili'de 1970-73 arası De Vylder'in resmettiği haliyle sınıf savaşimleri yaşanmış mıdır? Mesela bu resimde gecekonduda yaşayan ve özellikle enformel sektörde çalışan işçiler ile yine bu bölgede yaşayan küçük mülk sahiplerinin yeri neresidir? Dolayısıyla De Vylder'in idealleştirilmiş sınıf savaşimleri portresinin 1970-73 Şili'sinin karmaşık sınıf kavgalarını anlamakta eksik kaldığı söylenebilir. Oysa aşağıda bahsedileceği üzere Peter Winn'in eseri toplumsal sınıfların söz konusu dönemde somut olarak nasıl gerçekleştiği konusunda okuyucuya çok daha doyurucu bir tartışma sunar.

De Vylder'in idealleştirilmiş sınıf portresine benzer bir portre Barbara Stallings'in 1978 yılında yayınlanan *Class, Conflict and Economic Development in Chile* adlı eserinde de karşımıza çıkar. Stalling ABD'de Watson Institute for International Studies'de Latin Amerika ve Uzakdoğu'da ekonomik reform ve kalkınma, finans ve kalkınma, kalkınma stratejileri ve uluslararası ekonomi – politik üzerine çalışmaktadır. Stalling Şili'de birbirini takip eden üç hükümetin, Alessandri, Frei ve Allende hükümetlerinin kalkınma politikalarını hükümet partilerinin sınıf karakterleri açısından incelemeye çalışır. Stallings'e göre her bir hükümetin iktisadi kalkınma politikası hükümetlerin hangi sınıflara dayandığı ile açıklanabilir.

Stallings bu üç rejimin de ortak noktasının kalkınma fikri olduğunu iddia eder ve bu kalkınma modellerinin niteliğinin rejimlerin sınıf karakterine bağlı olduğunu belirtir. Bu noktada Stallings sınıf oluşumunu sınıfların birbirleriyle antagonist ilişkisi içinde tanımlar. Stallings'e göre, sınıf bilinci sınıfın üretim tarzı içindeki nesnel konumundan kaynaklanır. Eğer bu nesnel pozisyonun sonucunda sınıflar “doğru” bilinçlerine erişmemişlerse, işçiler ideolojik çarpıtmaların etkisi altında demektir (Stallings, 1978: 5-6). Stallings devleti burjuvazinin işlerini yürüten yönetici organ olarak tanımlar ve bu anlamda da devlet aygıtının en önemli organının kapitalizmin devamlılığını sağlayan “yürütme” olduğunu belirtir (Stallings, 1978: 10-11). Stallings böylesi bir çerçevenin tarihsel incelemelerde hem bir dezavantaja hem de avantaja sahip olduğunu iddia eder. Bu çerçevenin esas sorunsalı bürokrasinin tarihsel rolünü, sektörler arası ilişkileri ve belirli bir sınıf içerisindeki özgül ayrışmaları yok saymasıdır. Avantajı ise siyaset ve ekonomi arasındaki ilişkileri inceleme fırsatı vermesi ve bir ülkenin iktisadi gelişme ve kaynak dağılımının tarihsel patikalarını açıklamasıdır. Bu çerçeveden hareketle Stalling Şili'deki sınıai sektörün gelişme dinamikleri üzerine yoğunlaşır (Stallings, 1978: 20-21).

Stallings Şili'deki parti politikalarının tarihsel olarak partilerin hangi sınıfa

dayanarak çözülebileceğini iddia etmesine rağmen, ilginç bir şekilde tek tek parti değerlendirmelerinde partileri sınıf ilişkilerinden bağımsız bir şekilde açıklar. Stallings'in parti politikalarının analizine göre Alessandri, Frei ve Allende'nin parti veya hükümet politikaları sınıf kavgalarının şeklini ve gidişatını belirler; tersi ise geçerli değildir. Örnek olarak, Stallings Hristiyan Demokrat iktidarı değerlendirmesinde bu hükümetin 1967 yılına kadar mavi yakalı ve beyaz yakalı ücretlilerin maaşlarını arttırdığından bahseder. Sonrasında, Frei hükümeti burjuvazinin çıkarlarını çalışanların hilafına desteklemeye başlar. Bu açıklama biçiminde hükümetin tercihleri dayandığı sınıfın çıkarlarından daha ön plandadır. Bir başka örnek olarak, UP hükümetinin ekonomik politikalarının burjuvazinin çıkarlarına karşı olduğunu belirttikten sonra, bakır madenlerinin kamulaştırılması kararının Ulusal Kongre'de oy birliği ile alındığını belirtir. Ama sağ partilerin neden bu karara destek verdiklerini açıklamaz (Stallings, 1978: 76-153).

Stallings'e göre parti politikaları kadar bahsi geçen üç hükümetin ekonomi politikalarının farklılıkları da dayandıkları sınıfsal temellerle açıklanabilir. Stallings hükümetlerin arasındaki farklılıkları açıklamakta dört kriter belirler: kaynakların kontrolü, yatırım politikaları, yeniden dağıtım politikaları ve yabancı sermayeyle ilişkiler. Bu anlamda Stallings'in modeli söz geçen üç hükümetin kaynak kontrolü, yeniden dağıtım ve yabancı sermaye politikalarını açıklamakta başarılı iken, yatırım politikalarını açıklamakta aynı başarıyı göstermez. Mesela bu bahiste, UP hükümetinin tüketici mallarına yönelik yatırımlarının bu hükümetin işçi sınıfına dayanması ile açıklanabileceğini iddia eder (Stallings, 1978: 154-180). Ama ampirik olarak böylesi bir açıklamayı nasıl temellendirdiğini kitabında göstermez. Dahası burada Stallings'in "çıkar" kavramını nasıl tanımladığı açık değildir; işçi sınıfının günlük çıkarlarından mı yoksa tarihsel çıkarlarından mı bahsetmektedir? Örneğin, bu perspektiften Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 1930'lu yıllarda ağır endüstriye yatırım yapması aslında işçi sınıfına dayanmamasıyla mı açıklanabilir?

Stallings Alessandri, Frei ve Allende hükümetlerinin iktidarı kaybetmesini de yine dayandığı sınıfsal ittifakların çözülmesi ile açıklayabileceğimizi söyler. Yazara göre, Alessandri hükümetinin dayandığı orta sınıflar bu dönem ekonomi politikalarından bekledikleri maddi yararı sağlayamayınca hükümetin çökmesi kaçınılmaz olmuştur. Frei hükümetinin dayandığı topraksız köylü, burjuvazi ve de işçi sınıfı ittifakı da hükümet diğer iki sınıfın hilafına burjuvazinin çıkarlarına daha fazla hizmet etmeye başlayınca, çözülmüştür. Allende rejiminde işçi sınıfı ve orta sınıfların da belirli ölçülerde maddi kazançlar elde etmeye başlamasına rağmen, orta sınıflar burjuva ideolojisinin etkisi altında kalınca bu ittifak dağılır (Stallings, 1978: 228-231).

Sonuçta Stallings'in eseri Marksizmin sınıfa dair belirli bir yorumunun Şili tarihindeki üç hükümetin ekonomik ve siyasi politikalarının açıklamasına dayanır. Ancak, Stallings'in kurduğu bu modelin Şili tarihinin bu önemli dönemlerini doyurucu bir şekilde açıkladığını iddia etmek güçtür. Her şeyden önce bu model Stallings'in açıklamaya çalıştığı dönemin iktisadi ve siyasi birçok önemli gelişmesini görmezden gelir. Örnek olarak, sosyalist hükümetin UP'nin ekonomi politikalarının tutarsızlığından, orta sınıfların hükümete karşı tepkilerinin salınımlarından ya da UP'nin ekonomi programının uygulanmasının yasal sınırlarından nasıl etkilendiğinden hiç bahsetmez. Oysa Bitar ve Oppenheim'in çalışmaları bu konularda çok daha ikna edici bir tartışma yürütmektedir.

Kısacası, Stallings'in eserinin –tıpkı De Vylder ve Meller gibi- temel sorunsalının kendi teorik konumlanışını doğrulama çabası olduğu söylenebilir. Dahası, yukarıda bahsi geçen bütün kitaplar Şili'nin sosyalist iktidar döneminin “yukarıdan” anlatıdır. Bütün bu çalışmalarda sahnedeki ana aktörler partiler veya kurumlardır. De Vylder ve Stallings'in çalışmaları gibi belirli bir sınıf nosyonuna yaslanan eserlerde bile, sınıfsal deneyimlerden çok bu aktörler ön plandadır. Bununla birlikte, özellikle 1970-73 arası gibi kitlelerin yoğun bir şekilde aktif siyasetin içinde olduğu dönemde, sıradan insanların büyük siyasal ve ekonomik değişimleri nasıl algıladığı önemlidir. Makalenin ikinci bölümünde 1970-73 arası sosyalist iktidar döneminde siyaset ve ekonominin ilişkisinin alt sınıfları, toplumsal hareketleri ve bu hareketleri oluşturan bireylerin deneyimlerini nasıl etkilediği incelenecektir. Bu anlamda Peter Winn'in yukarıda adı geçen kitabı ile, Cristobal Kay, Patricia Santa Lucias ve Monica Threlfall'in *Allende's Chile* adlı eserde yer alan makaleleri ve James Petras'in *Chile: Politics and Society* isimli çalışmadaki makalesi ele alınacaktır. Bütün bu çalışmaların ortak noktası ise hepsinin Şili sosyalist deneyimine olan sempatisi ve bu deneyim içerisinde toplumsal hareketlerin, sosyalist mücadelenin sıradan insanların sesini duyurmaya dönük çabalarıdır.

Toplumsal Mücadeleler ve Ekonomik Reformlar

Allende rejimi döneminde hükümetin ekonomik reformları ve toplumsal hareketlerin ilişkisi üzerine olan tarih yazını kabaca bütün bu toplumsal hareketleri sadece üretim ilişkileri alanındaki pozisyonlarından kaynaklanan sınıf hareketlerine indirgeyen çalışmalardan, sınıfı daha geniş bir toplumsal ilişkilene biçimine oturtan ve sosyal hareketleri tek başına sınıf hareketine indirgemeyen ve bu anlamda aslında sınıf tanımını da zenginleştiren çalışmalara doğru evrilir. İlk gruba örnek olarak Petras Şili işçilerinin bilincini “doğru sosyalist bilince” uzaklığı ve/veya yakınlığı ile ölçmeye çalışır. İkinci gruba örnek olarak Winn işçilerin arzu ve taleplerinin dönemin ülke ölçeğinde devam eden sınıfsal

ve toplumsal kavgaları ile eklemlenme biçimini açıklar. Bu anlamda da Şili’de Allende dönemi ve öncesindeki yapısal dönüşümler ve bu dönüşümlerden kaynaklı sınıf deneyimleri Winn’in analizinin merkezinde yer almaktadır.

Winn’in eseri aşağıdan tarih yazımının Şili örneğindeki en iyi eserlerinden biridir. Winn, Yarur tekstil fabrikası işçilerinin sosyalist iktidar deneyimindeki etkinliklerini ve devrimci taleplerinin mevcut sosyalist hükümetin bile ötesine geçişini etkileyici bir şekilde anlatır. Dahası bu kitabın işçileri yapının özne üzerindeki baskısının ya da sınırlarının mevcut olmadığı hayali bir toplumsal bağlamda hareket etmezler; tam tersine, işçiler buldukları fabrikanın ve ülkenin özgül koşullarıyla birlikte ve bu koşulları aşmaya, değiştirmeye çalışarak toplumsal özneler haline gelirler. Bir başka deyişle, Winn teorik varsayımlarını Yarur işçilerinin deneyimlerini anlamamız için etkin bir şekilde kullanır. Winn’e benzer şekilde Kay, Lucia ve Threlffal da UP hükümeti ile toplumsal hareketler arasındaki gerilimleri açıklarlar. Bütün bu yazarlar sosyalist hükümete tanıklık etmiş ve sosyalist süreci ilk elden deneyimlemişlerdir. Bu yazarların içinde Kay 1971-73 arasında Şili Üniversitesi’nde tarımsal ekonomi üzerine okutmanlık yapmıştır. Kay, Lucia ve Threlffal’in üçü de sosyalist hükümete destek verse de makaleleri toplumsal hareketleri göz ardı ettiği için Allende hükümetini eleştirir.

Çalışma alanı Latin Amerika tarihi olan Peter Winn 1986 yılında yayınlanan kitabının saha çalışmasını sosyalist hükümet iktidardayken yapmıştır. Winn Şili sosyalist deneyimine yakın bir figürdür ve 1980’lerin ortalarından itibaren tekrar kendisini göstermeye başlayan toplumsal hareketlere “geleceğin başka bir olasılığının kurucuları” gözüyle bakar. Peter Winn’e göre Şili sosyalist deneyiminin en önemli kusurlarından biri Allende hükümetinin yasal prosedürlere sadakat saplantısı ve devrimci sürecin kontrolünün kaybedileceği korkusu sebebiyle, toplumsal hareketlerle arasındaki kapanmayan mesafedir. Winn kitabında Yarur işçileri ve hükümet arasındaki gerilimi de bu varsayımına oturtur. Bir başka deyişle, Winn Yarur işçilerinin deneyimini ülkenin genel sosyalist deneyiminden bağımsız değerlendirmez.

Peter Winn eserinde ilk önce Yarur tekstil fabrikasının kuruluşunu ve gelişmesini, bu fabrika özelinde işçiler ile mülk sahipleri arasındaki tarihsel ilişkiyi ülkenin ekonomik ve sosyal tarihi zemininde inceler. Bu hikayede Winn’e göre önemli bir dönüm noktası 1950’li yıllarla birlikte fabrikada modern işletme yöntemlerine geçildiği ve yeni teknolojilerin uygulandığı bir dönemde, işçilerin arasında mülk sahiplerine karşı paternalist bir çalışma evreninden kaynaklanan davranışların hâkim olmasıdır (Winn, 1986: 14-29). Yazar bu tespiti yaparken sadece fabrikanın tarihine odaklanmaz, aynı zamanda fabrikada hâkim olan paternalist evrenin ve paternalizmin dönüşümünün işçiler tarafından nasıl deneyimlendiğini de

inceler. Winn'e göre söz konusu paternal ikliminin dönüşümü işçilerde iki ayrı etki uyandırmıştır. İşçilerden bazıları modern işletme tekniklerine karşı eski paternalist davranış tarzlarına sadık kalırken, diğerleri "biz ve onlar" ayrımını yapmaya ve kendi toplumsal pozisyonlarını mülk sahiplerine karşı tarif etmeye başlamıştır.

Winn Yarur tekstil fabrikasında 1960'lara kadar paternalist evrenin hala hâkim olduğunu iddia eder. Bu durum işçi sınıfı bilincinin oluşmasına büyük bir ölçüde ket vuran etmenlerden birisidir. Ancak Yarur işçilerinin tarihi mücadeleden yoksun bir tarih değildir. Bu fabrikanın işçileri her zaman mülk sahibinden bağımsız bir sendika kurmak için taleplerde bulunmuştur. Ancak mülk sahipleri de bu talepleri çeşitli mekanizmalarla bastırmışlardır. Yarur işçileri UP hükümetini bağımsız sendikalarını kurmak için başka bir şans olarak görürler. Bu noktada Winn, UP politikalarını inceler ve sosyalist hükümetin endüstrinin kamulaştırılması ve burada işçilerin yönetime katılması politikalarının sadece Yarur örneğinde değil, ülke genelinde işçilere taleplerini uygulamak için bir siyasi fırsat yarattığını belirtir (1986: 30-65).

Sosyalist hükümet politikaları kadar Yarur işçilerinin değişen sınıf kompozisyonu da işçilerin radikalliğini ve militanlığını etkilemiştir. Yazar, Yarur'da işçi kompozisyonunun özellikle 1960'lı yıllarda fabrikaya genç işçilerin girişi ile birlikte dönüştüğünü belirtir. Söz konusu genç işçiler ailelerinden farklı olarak kırsalda değil, kentlerdeki işçi sınıfı mahallelerinde büyümüşlerdir. Kentlerde kısıtlı da olsa bir eğitim almışlar ve kent hayatının bir parçası olmuşlardır. Dahası, Yarur'un genç işçileri sosyalist hükümetin kurulmasını sendikalaşmak için bir fırsat yapısı olarak görüp harekete geçmişlerdir. Mülk sahipleri bu taleplerini reddedince, işçiler kendiliğinden fabrikayı işgal etmiş ve UP hükümetine fabrikanın kamulaştırması için başvurmuşlardır (Winn, 1986: 83-133). Bu noktadan sonra hükümet ile işçiler arasındaki gerilim başlar.

Sosyalist hükümet ilk başta işçilerin kamulaştırma taleplerini geri çevirir, zira Allende hükümeti devrimin kontrolünü kaybetmek istememekte ve dahası geçiş sürecinde ulusal burjuvaziye müttefik olarak tarif etmektedir. Ancak görüşmeler süresince işçiler hükümet üzerindeki baskıyı arttırdılar, hükümetin ekonomi bakanı Vuskovic gibi daha radikal unsurlar aracılığıyla, Allende'yi ikna etmeye çalışırlar ve sonunda da başarıya ulaşırlar. Winn bu görüşme sürecini, işçilerin baskısını ve Allende hükümetinin açmazlarını etkileyici bir şekilde anlatır. Yazar işçilerin sendikaya nasıl katıldıklarını, iş yerini yönettikçe kendilerine ve birbirlerine olan güvenlerinin nasıl arttığını işçilerin ağzından bize aktarır (Winn, 1986: 160-226).

Winn kitabının son bölümünde Yarur işçilerinin Allende döneminin sınıf mücadelelerindeki konumunu açıklar. Winn'e göre burjuvazi ve orta sınıfların giderek artan şiddetli muhalefeti, ABD'nin hükümeti yıkmaya yönelik ekonomik ve siyasi çabaları, UP'nin tutarsız politikaları ve koalisyon içindeki çatlaklar hükümetin yıkılmasına yol açan başlıca faktörlerdir. Bu süreçlerde sosyalist hükümetin en büyük hatası ise toplumsal hareketlere güvenmek yerine sorunlarını muhalefete ve orduya imtiyazlar vererek çözmek çabasıdır. Winn, Yarur işçilerinin hükümet yanlısı eylemlerde, mahallelerde yiyecek dağıtımlarında ve işçi demokrasinin bir biçimi olan ve işçilerin taleplerini reddeden fabrika sahipleri ve hükümete karşı işçilerin ortak hareketini sağlamak üzere kurulmuş olan *cordon industrial*'lere katılımında aktif rol oynadıklarını belirtir. Ancak darbeden sonra askeri cunta Yarur'un öncü işçilerini katletmiş veya işlerine son vermiştir (Winn, 1986: 229-252).

Kısacası Winn eserinde Yarur işçilerinin Şili tarihi deneyimlerini kendi ağızlarından anlatır. Şili'nin sosyalist hükümetin kuruluşu da dâhil yaşadığı toplumsal dönüşümlerdeki Yarur işçilerinin deneyimlerini, işçilerin toplumsal ve siyasi süreçlerle birlikte dönüşümünü ve işçilerin Şili'deki mevcut durumu değiştirmek için gösterdikleri çabaları tutarlı bir kuramsal model ışığında açıklar. Winn'in anlattısının merkezinde örgütlü-örgütsüz, sosyalist-Hristiyan, kadın-erkek işçiler vardır, bir başka deyişle, kitap boyunca okuyucu işçilerin gözünden bir sosyalist iktidar deneyimine şahit olur.

Allende hükümetinin ekonomik politikaları ile toplumsal hareketlerin ilişkisini inceleyen diğer yazarlar hükümetin iktisat politikaları çevresinde dönen toplumsal mücadelelere vurgu yaparken çalışmalarının eksenine toplumsal hareketler ile UP hükümetinin gerilimlerini yerleştirir. Bu yazarlardan Cristobal Kay, 1970-73 arası köylü hareketlerini incelerken temel olarak UP hükümetinin tarım reformunu yavaşlatan etkenler üzerinde durur. Kay'e göre Allende hükümetinden önceki Frei hükümetinin uygulamaya koyduğu toprak reformundan aslen zengin köylüler yararlı olsa da, hükümetin bu uygulaması toprak reformu fikrini Şili toplumu nezdinde meşrulaştırmıştır. UP hükümeti ise temel olarak bir önceki hükümetin toprak reformunu köylüye kredi sağlayan bankaları ve toptancı kooperatiflerini millileştirerek derinleştirmiştir. Bu noktada Kay, Winn gibi, solcu hükümetin köylü hareketlerine açtığı siyasi fırsat yapısından bahseder. Kay tabandan gelen hareketlerin kendi siyasi ajandalarına sahip hareketler olduklarını vurgular. Bu anlamda Kay sosyalist hükümet döneminde köylülerin sosyalist partilerin veya iktidarın programının pasif alıcıları değil, kendi tarihlerinin özneleri olduklarını belirtir (1976: 81-90). Bu noktada yazar köylü hareketleri ile sosyalist hükümet arasında üç gerilim noktası olduğunu söyler. İlk olarak, UP hükümeti köylü hareketlerini

desteklese de, onlara yasal bir statü sağlamaz. İkincisi, hükümet tıpkı fabrika işgallerinde olduğu gibi, kendiliğinden gelişen toprak işgalleri karşısında da tereddütlü bir tutum sergiler. Üçüncüsü ise UP hükümeti içindeki parçalı yapı bağımsız köylü hareketlerine karşı sosyalist iktidarın tutumunu belirsizleştirir. Sosyalist iktidar içinde Komünist Parti bağımsız köylü hareketlerine karşı olumsuz bir tavır alırken, Sosyalist Parti ve MIR (Movimiento de Izquierda Revolucionaria-Devrimci Sol Hareket) bu hareketlerin bağımsızlığını savunur. Kay sosyalist iktidar için kırsal bölgelerde üç sıkıntı olduğunu belirtir. İlk olarak köylüler devlet çiftliği fikrini benimsemezler ve kollektif çiftlikler konusunda ise şüphecidirler. İkincisi, iktidarın ekonomik performansının başarısızlığı kırsala yansımıştır. Üçüncüsü ise iktidarın köylü hareketlerine karşı yukarıda sıralanan nedenlerden kaynaklanan ilgisizliğidir. Kısacası, UP hükümeti köylüleri sosyalist devrime katacak politikaları bir türlü geliştiremez (1976: 91-92).

Tıpkı Kay gibi, Lucia da makalesinde sosyalist iktidar ile tabandan gelen toplumsal hareketlerin gerilimlerini konu alır. Bu çerçevede Lucia da söz konusu gerilimlerin müsebbibi olarak iktidarı görür. Lucia UP hükümetinin işçi hareketlerine karşı özellikle 1970 seçimlerinde pragmatik bir yaklaşım sergilediğini belirtir. UP özellikle ağır sanayideki işçi hareketlerini kendi seçim kuvvetlerinin bir uzantısı olarak görmüştür (Lucia, 1976: 121). Buna karşın, Lucia sosyalist hükümetin işçi hareketlerine yeterli desteği vermediğini belirtir. UP hükümeti kamulaştırılan bölgelerde yönetime işçi katılımını vurgulasa da, kamulaştırılan fabrikalardaki işçilerin sayısının tüm Şili içi sınıfına oranı hayli düşüktür. Bu anlamda UP hükümeti kamulaştırılan sanayiler dışında yer alan işçi hareketlerini görmezden gelerek ciddi bir hata yapmıştır. Dahası Lucia, sosyalist hükümetin Şili işçi sınıfının giderek artan kamulaştırma talebiyle, kamulaştırmayı sadece ulusal stratejik iş kollarında öngören kendi programı arasında sıkıştığını söyler (1976: 141). Lucia'ya göre UP'nin bu çıkmazı hükümetin Şili'deki geleneksel parti politikasını takip etmesinin bir sonucudur. Lakin bu noktada, Lucia geleneksel parti siyasetinin ne olduğunu ve nasıl olup da sosyalist hükümetin işçi hareketine destek vermesinin önüne geçtiğini açıklamaz. Oysa yukarıda incelenen eserler arasında yer alan Oppenheim geleneksel parti siyasetinin kalkınma kavramı çerçevesinde ele alırken tam da bunu yapmıştır. İktidarı aldıktan sonra UP koalisyonu ülkenin önde gelen sendikası CUT ile birlikte kamulaştırılan, karışık ve özel sektörde yönetime işçi katılımını arttırmak için komiteler kurar. Ancak hükümet komitelere işçilerin taleplerini dayatacakları yasal bir statü sağlamaz. Dahası komiteleri CUT'in (Central Unica de Trabajadores-Sendikalar Federasyonu) kontrolü altına sokarak tabandan gelen taleplerin iletilmesinde ciddi sıkıntılar ortaya çıkmasına neden olur. Sonuçta bu komiteler atıllaşır (Lucia, 1976: 135-136).

Lucia makalesinde işçi hareketlerinin nasıl doğduklarını ve geliştiklerini açıklar. Lucia'ya göre işçi hareketlerinin özelliği Şili'de burjuva devletine karşı alternatif iktidarlar yaratma konusundaki becerisidir. Alternatif iktidar biçimlerinin de en önemlilerinden biri de endüstriyel kordonlardır. Bu kordonlar, kendi işlevlerinin yanı sıra 1972 ekonomik krizi esnasında yoksul mahallelerde üretimi ve dağıtımını da sağlamışlardır. Kordonlar ekonomik kriz sırasında çok etkin bir şekilde çalışmasına rağmen, krizden sonra hükümet tarafından önemsenmez. Ancak 1973 Mart krizinde, özellikle patronların ve orta sınıfların artan toplumsal eylemlilikleriyle birlikte tekrar ortaya çıkarlar. Lucia'ya göre kriz sırasında üretimi ve dağıtımını sağlayan bu organlar sosyalist hükümetin can simidi olurlar. Fakat Komünist Parti ve CUT bu alternatif örgütlenmelerin hükümetin iktidarını zayıflatacağı gerekçesiyle önünü kesmeye çalışırlar (Lucia, 1976: 147-156).

Her ne kadar sosyalist hükümetin işçi-köylü hareketlerine ve endüstriyel kordonlara ilgisizliğinin nedenlerini açıklamakta yetersiz kalsalar da, hem Lucia hem de Kay bu oluşumların ortaya çıkışının ve sosyalist deneyimle ilişkilenebilirliklerinin renkli bir portresini sunar. Yazarlar, işçi hareketlerinin nasıl ortaya çıktıklarını ve kendi siyasal alanlarını ve etkinliklerini nasıl geliştirdiklerini başarılı bir şekilde açıklarlar. Dahası, UP içindeki farklı grupların tabandan gelen işçi hareketlerine karşı farklı tavırlarını da gözler önüne sererler. Kısacası söz konusu yazarlar anlatılarında bu hareketlerin aşağıdan tarihiyle, hükümet politikalarının yukarıdan tarihini birleştirir. Hikâyenin sonunda sosyalist hükümetin devrimci süreçlerin bir hayli arkasında kaldığına şahit oluruz.

Tabandan gelen toplumsal hareketleri konu alan diğer yazarlar gibi Threlfall'ın da iddiası UP hükümetinin gecekondulardaki hareketi kendi sosyalist hareketine eklemekteki beceriksizliğidir. Threlfall makalesinde Şili sosyalist deneyiminin bütün renkliliği içerisinde gecekondulu sakinlerinin arasında kök salan radikal harekete değinir. Yazarın temel tezi sosyalist hükümetin bu hareketin devrimci dinamiklerinden yararlanmamakla ölümcül bir hata işlediğidir (Threlfall, 1976: 189).

Threlfall makalesinde gecekondulardaki hareketlerin devrimci bir bilinçten yoksun olduğu ve sadece gecekondulu sahiplerinin gündelik çıkarları ile ilgilendiği tezini eleştirir. Yazara göre gecekondulu hareketleri gecekondulu sakinlerinin maddi çıkarlarına dayanmakla birlikte, bu bölgelerdeki radikal hareketler kendi gündemlerini ülkedeki genel sosyalist dönüşümlerle eklemeye becerisini göstermişlerdir (Threlfall, 1976: 167-170).

Makalenin geri kalan kısmında Threlfall gecekondulu hareketlerinin doğduğu ve radikalleştiği tarihsel bağlamı tartışır. İlk olarak Şili'de gecekondulu bölgelerinin

işçi sınıfının yedek ordusunu oluşturduğunu ve burjuvazinin bu geniş kitlesel emeğin yeniden üretimi için gereken koşulları sağlayamadığını iddia eder. Dolayısıyla gecekondü sakinlerinin önde gelen talebi yaşadıkları bölgenin koşullarının iyileştirilmesidir. İkinci olarak, Threlfall Şili’de sendikaların gecekondülarda yaşayan ve özellikle enformel sektörde çalışan emeği örgütlemekte bir hayli başarısız olduğunu belirtir. Gecekondü sakinleri kendi taleplerini iletebilmek için kendi hareketlerini yaratmışlardır. Son olarak da, Threlfall Şili’de enflasyonun genelde maaşlardan daha yüksek bir seyir izlediğini ve daha iyi bir ücret mücadelesinin iş yerleri kadar çalışan insanların yaşadıkları bölgelerde de önemli bir gündem maddesi olduğunu söyler (Threlfall, 1976: 167-168). Sonuçta Şili’de gecekondü hareketlerinin bizzat deneyimlemiş bir yazar olarak Threlfall bu hareketlerin doğuşunu, gelişimini ve sosyalist deneyimindeki konumlarını okuyucuya sunar.

Kalkınma ve sınıf analizleri ile Latin Amerika siyaseti ve iktisadı üzerinde hayli tanınmış bir figür olan James Petras makalesinde Şili devriminin temel amaçlarından biri olan işçilerin yönetime katılımı sorununu tartışır. Yazar bu sorunu incelerken, işçi sınıfının monolitik bir yapı olarak ele alınamayacağını ve bu anlamda özgül bazı bölgelerde işçilerin hangi kanallar aracılığıyla iş yeri yönetimine katıldığını incelemek gerektiğini söyler (Petras, 1976: 172). Petras Şili’de dört farklı bölgede uygulanan kamulaştırmaları tartışır; Chuquiamata ve El Teniente bakır madenleri, Hirmas Tekstil fabrikası, Güney Şili’de toprak ve Nueva Habana gecekondü yerleşim bölgesindeki kamulaştırmalar. İlk olarak Petras bakır madenlerinde sınıf bilincinin gelişmemişliğinden dolayı yönetime katılımın işçiler arasında düşük bir düzeyde seyrettiğini iddia eder. Petras’a göre sözü edilen madenlerin işçileri sosyalist iktidarın çıkarlarından çok kendi maddi çıkarlarının peşindedirler (Petras, 1976: 174-179). Tekstil fabrikasında ise işçilerin yönetimi katılımının daha yüksek olduğunu, zira bu fabrikada kamulaştırmanın işçilerin fabrikayı *de facto* ele geçirerek sosyalist hükümeti zorlamasıyla gerçekleştiğini söyler. Dahası sendikanın militan karakterine bağlı olarak Hirmas fabrikası işçileri arasında sınıf bilincinin daha yüksek olduğunu belirtir (Petras, 1976: 182-186). Güney Şili’deki işgaller üzerine olan değerlendirmesinde ise, Petras köylülerin sosyalist hükümeti bir şans olarak gördüklerini ve toprak işgallerine başladıklarını belirtir. Bu işgaller ise Komünist Parti, Sosyalist Parti ve MIR tarafından da teşvik edilir (Petras, 1976: 188-191). Petras benzer bir analizi gecekondü hareketleri için de yapar ve Nueva Habana bölgesinde bu hareketlere devrimci hareketlerin etkililiğinden dolayı katılımın yüksek olduğunu belirtir (Petras, 1976: 191-194). Özetle düşük gelir statüsü ve yoksulluk doğrudan sosyalist hükümete verilen destekle bağlantılı değildir, devrime verilen desteğin başında sınıf bilinci ögesi gelir. Petras’a göre özellikle

de facto işgal edilen fabrika ve tarlalarda yönetime katılım yüksektir. Benzer bir sonuç devrimci hareketin etkin olduğu gecekondü bölgeleri için de söylenebilir (Petras, 1976: 195-197).

Petras'ın analizi değişik bölgelerde gerçekleştirilen kamulaştırma hareketlerine işçi katılımı konusunda anlamlı olsa da, makalenin tümü için bu tespiti yapmak zordur. Her şeyden önce Petras neden örneklem olarak bu bölgeleri ya da fabrikaları seçtiğini bize açıklamaz ve bu anlamda saha çalışmalarının seçimi kendi varsayımlarını doğrulamak için yapılmış gibi durur. Mesela Cristobal Kay hükümetin işçilerin baskısı olmadan kamulaştırdığı bazı iş yerlerinde de yönetime yüksek işçi katılımı olduğundan bahseder. İkincisi, Petras'ın çalışmasının merkezinde toplumsal hareketler dursa da, bu hareketlere katılımın başarısını Petras pek de açıklamadığı bir "bilinç" kavramıyla ölçer. Petras bu hareketlerin ya da üyelerinin taleplerini, arzularını ya da harekete katılma nedenlerini açıklayacağı yerde, hareketleri belirsiz bir bilinç tanımlamasıyla değerlendirir. Üçüncüsü ve yukarıda getirilen eleştirilerle bağlantılı olarak Petras çalışmasında, özellikle bakır madenlerinde, işçilerle yaptığı görüşmelere dayansa da, bu işçilerin sesleri Petras'ın otoriter tonuyla bastırılmış gibi durur. Dolayısıyla Petras'ın çalışması tarihi aşağıdan dokuyan öznelerin sesini değil de, yazarın görüşlerini okuyucuya iletir. Oysa Winn Yarur tekstil fabrikası işçilerinin deneyimlerini dönemin bağlamına yerleştirmek konusunda yukarıda bahsedildiği üzere çok daha başarılı bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bir başka deyişle, Petras'ın makalesi işçilerin yönetime katılma sorunsalının Şili örneğindeki nedenlerini ve tarihsel biçimleri bize açıklamaktan ziyade, belirsiz bir "bilinç" kavramına dayandırdığı kuramsal görüşlerini onaylamaya çalışmaktadır.³

Alt sınıfların tarihi-mücadelesi ile Şili'deki devrimci süreçte hükümetin iktisadi reformları arasındaki bağı açıklamaya çalışan bu eserler, dönemin çok önemli bir aktörünü, Amerika Birleşik Devletleri'ni görmezden gelirler. Bitar'ın ve De Vylder'in eserlerinde ABD, Şili'de sosyalist hükümeti zayıflatan en önemli faktörlerden birisi olarak karşımıza çıkmıştı. Bu anlamda makalenin geri kalan bölümü, ABD'nin Şili sosyalist deneyiminde iktisadi süreçlerdeki rolü üzerine olan tarih yazınına odaklanacaktır. Bunun için Philip O'Brien'in kendi derlediği *Allende's Chile* adlı kitabındaki "Was the United States Responsible for The Chilean Coup?" makalesi ile Elizabeth Farnsworth vd.nin Arturo Valenzuela ve J. Samuel Valenzuela ile derlediği *Chile: Politics and Society* adlı kitaplarında yer alan "The Invisible Blockade: The United States Reacts" makaleleri ve Lubna Z. Querishi'nin *Nixon, Kissinger, and Allende* ile Jonathan Haslam'in *The Nixon Administration and the Death of Allende's Chile* adlı kitapları incelenecektir.

ABD ve Şili'nin Ekonomi Politikği

ABD'nin Şili sosyalist deneyiminin ekonomi politikği ve 1973 askeri darbesindeki rolünün tarih yazımı konusunda 1970'lerde iki genel eğilimin ortaya çıktığı söylenebilir. İlk eğilim, ABD'nin rolünü ülke içi gelişmelerle birlikte değerlendirirken, ikinci eğilim ABD'nin Allende hükümetinin iktisadi sıkıntılarında ve devrilmesinde baş rol oynadığını ileri sürer. Bu eğilimler 2000'li yıllarda da devam eder; Haslam kitabında ABD'ye iktisadi süreçlerde başat bir rol atfetmekten kaçınırken, Querishi eserinde ABD emperyalizminin Şili'ye müdahalesinin sosyalist hükümetin düşmesindeki en önemli faktör olduğunu öne sürer.

1970'lerden beri sosyalist mücadelenin önde gelen figürlerinden biri olan Philip J. O'Brien ABD'nin Şili sosyalist deneyiminin başarısızlığında rolünü abartmamak, ancak ABD'nin darbe sürecindeki suçlarını da göz ardı etmemek gerektiğini belirtir. O'Brien Şili'deki ülke içi gelişmelerin ve sınıf kavgalarının ABD'nin rolünden çok daha önemli olduğuna okuyucunun dikkatini çekmeye çalışır. Bu bağlamda O'Brien genel olarak ABD'nin Şili'deki ekonomik çıkarlarının hayli önemli olduğunu belirtir (O'Brien, 1976: 219-224). Bu koşullar altında O'Brien ABD'nin Şili'ye müdahalesinin kapitalist mantık açısından "doğal" olduğunu, zira ABD'nin hem Şili'deki pazar payını kaybetmek istemediğini, hem de Şili'nin diğer Latin Amerika ülkeleri için örnek olmasından çekindiğini yazar. O'Brien'a göre, Şili'nin ABD'ye kredi, teknoloji ve ihracat yönünden bağımlı olduğunun farkında olan Nixon yönetimi, sosyalist hükümeti ekonomik açıdan yıpratmaya karardır. (O'Brien, 1976: 224-233). ABD ayrıca hükümeti politik olarak yıpratmak için muhalefete büyük miktarda yardım yapar. O'Brien, ABD hükümeti ve şirketlerinin bu müdahalelerinin Şili sosyalist deneyimine ve ülkenin ekonomik istikrarına ciddi bir zarar verdiğini söyler (O'Brien, 1976: 233).

Lubna Z. Querishi çalışmalarını ABD'nin dış politikası üzerine sürdürmektedir. Yazar ABD'nin sosyalist deneyime müdahalesine büyük oranda bu ülkenin penceresinden bakar ve sosyalist deneyim sürecinde ve başarısızlığında ABD'ye bir nevi kadir-i mutlak bir rol atfeder. 2009 yılında yayınlanan ve büyük oranda ABD Dış İşleri Bakanlığı kaynaklarına dayanan kitabında Querishi ABD'nin Şili'ye müdahalesinin iki temel sebebi olduğunu iddia eder. İlk olarak, Nixon yönetimi Şili'nin diğer Latin Amerika ülkeleri için bir model olması ihtimalinden çekinmektedir. İkincisi de, Allende hükümetinin ekonomik müdahaleleri ve stratejik sektörlerde gerçekleştirilen kamulaştırmalar ABD hükümetinin ve şirketlerinin Şili'deki ekonomik çıkarlarına ciddi darbeler indirmiştir (Querishi, 2009: iii). Bu anlamda Querishi kitabında ABD'nin Şili'ye ekonomik müdahalesi üzerinde durur.

Her ne kadar ABD hükümeti ve şirketlerinin Şili'deki ekonomik çıkarlarını derinlemesine incelemese de, Querishi ABD'nin Şili'ye ilgisinin bu ülkenin doğal kaynaklarından kaynaklandığını söyler. Bu ilişkiyi bağımlılık okulu perspektifinden açıklayan Querishi, ABD'nin Şili'nin doğal kaynaklarını sömürmesinin bu ülkenin geri kalmışlığının temel sebebi olduğunu iddia eder. Buradan hareketle de Şili siyasetinin iki kanada ayrıldığını, sağ kanatta yer alan partilerin Şili'nin dünya ekonomisine eklemlenerek modernleşmesi ve bağımlılık ilişkilerini sürdürmesi gerektiğini savunan ve sol kanatta yer alan partilerin ise ülkenin iç kaynaklarına dayanan bir ekonomik gelişmeyi ve bağımsızlığı benimseyen partilerden oluştuğunu söyler. Eseri boyunca çok derinleştirmedeği böylesi bir değerlendirmeden hareketle Querishi, ABD hükümetinin siyasi ve finansal olarak sağ partileri ve rejimin koruyucusu olarak orduyu desteklediğini belirtir (Querishi, 2009: 26-39).

Querishi'nin Şili siyaseti ve ekonomisini tümüyle bağımlılık ilişkilerine indirgemesi derinlikten yoksun olsa da, ABD hükümeti ve şirketlerinin sosyalist deneyime müdahalesine anlatışı ikna edicidir. Querishi'ye göre, ABD müdahalesi çeşitli yollardan gerçekleşir. Allende hükümeti stratejik sektörleri kamulaştırdıktan sonra, bu sektörlerde bulunan ABD şirketleri Nixon hükümetini müdahale için sıkıştırmaya başlarlar. ABD hükümeti uluslararası kurumların Şili'ye kredi vermesini engeller. Nixon ayrıca ABD bankalarını Şili hükümeti ile anlaşmaları halinde ekonomik yaptırımlar uygulamakla tehdit eder. Dahası, ABD hükümeti Şili hükümetinin ABD'nin bazı bankalarında bulunan depozitlerine Şili'nin bakır madenleri ve telekomünikasyon kamulaştırılmasının yasa dışı olduğunu iddia ederek el koyar. Son olarak, ABD hükümeti Şili'deki kamulaştırmaların hukuksuz bir biçimde yapıldığını iddia ederek Şili bakırının uluslararası satışının da önüne geçmeye çalışır (Querishi, 2009: 76-93).

Querishi, ABD'nin Şili'ye ekonomik yaptırımlarının sosyalist hükümetin ikinci yılında girdiği iktisadi krizin en önemli etkeni olduğunu savunur (Querishi, 2009: 102-115). Bu anlamda, Querishi kitabında genel olarak UP hükümetinin karşılaştığı ülke içi sorunları ve sosyalist hükümetin programatik sorunlarını fazlaca küçümserken, ABD'nin Şili ekonomisi üzerindeki rolünü abartır görünmektedir. Benzer şekilde kitabının son kısmında da Şili ordusunun ABD etkeni olmadan hareket edemeyeceğini söyleyerek askeri darbeyi tamamen ABD emperyalizmine bağlar (Querishi, 2009: 133).

Kısacası, Şili sosyalist deneyimine sempatik başka bir tarih yazımı olan Querishi'nin eseri başarılı bir şekilde ABD'nin sosyalist deneyimi yıkmak yönündeki amaçlarını ve çabalarını gözler önüne serer. Lakin yazarının Latin Amerika ya da Şili tarihi üzerine değil de, ABD dış politikası üzerine uzman

olmasından ve kullandığı arşiv malzemesinden kaynaklanan, Şili'deki süreçleri fazlasıyla dış kaynaklı açıklamaya çalışan bir modeli vardır. Bu anlamda Querishi'nin kitabının Şili sosyalizminin yıkılışında dış etmenleri ülke içi nedenselliklerle birleştirmek yönünde ikna edici olmaktan uzak olduğunu belirtmek gerekir. Dahası, Querishi Allende hükümetinin iktisadi politikalarını ve bu politikaların karşılaştığı sorunları bütün karmaşasıyla anlatmak yerine bunları kendi teorik modeline ve emperyalizm tahliline indirger. Oysa yukarıda bahsedildiği üzere Patrick O'Brien ABD'nin ekonomik müdahalesini ülke ekonomisinin iç sorunlarıyla birlikte açıklamak konusunda daha inandırıcı bir anlatı sunmuştur.

Querishi gibi Farnsworth vd. 1976 yılında yayınlanan makalelerinde ABD'nin Şili sosyalizmini yıkmaya çabalarının ana nedeninin ekonomik olduğunu belirtir. Yazarlar makalede ABD'nin Şili'deki ekonomik çıkarlarına mercek altına alır ve ABD şirketlerinin Şili'deki pazar paylarından kazançlarının bir hayli yüksek olduğunu belirtirler. Dahası ABD'nin dış kaynaklı kazançlarının ülke içi ekonomide de bir hayli önemli olduğunu söylerler. Farnsworth vd.'ne göre, ABD şirketlerinin ve hükümetinin Şili devrimine karşı sert ekonomik müdahalesinin maddi zemini ABD'nin dış kaynaklara bağımlı ekonomisinin 1960'lı yıllarda krize girmesinde yatar (Farnsworth vd., 1976: 346-348). Şili'deki ayrıcalıklarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya bulunan ve kendi şirketleri tarafından da ciddi bir baskı gören ABD emperyalizmi UP hükümetini yıkmak yönünde kararlı bir siyasi ve ekonomik tutum izler (Farnsworth vd., 1976: 339-344). Bu tespitten sonra Farnsworth vd. makalelerinde ABD'nin Şili hükümetini hangi yollardan yıpratmaya çalıştığına odaklanırlar. ABD ilk olarak, Şili ile arasındaki ihracat-ithalat akışını durdurur. İkinci olarak, Şili'ye ABD'den giden kredi ve Şili sanayisi için hayati olan teknoloji akışının önüne geçer. Üçüncüsü, uluslararası kredi kuruluşlarına baskı yaparak bu ülkeye kredi verilmemesini sağlamaya çalışır. Dördüncüsü, ABD kendi bankalarında bulunan Şili hükümetine ait hesapları Şili'de gerçekleştirilen kamulaştırmaların hukuksuz olduğu gerekçesiyle dondurur. Ve son olarak, ABD, Şili'nin en önemli ihracat maddesi olan bakır satışlarını gerek kendi ülkesindeki gerekse de Avrupa piyasalarına baskı yaparak azaltmaya çalışır. Farnsworth vd. bu gibi ekonomik yaptırımların Şili ekonomisini büyük ölçüde sekteye uğrattığını belirtirler. (Farnsworth vd., 1976: 349-366).

Böylesi bir çerçeveden hareketle Farnsworth vd. sosyalist hükümetin ilk yılında iyi giden ekonomik göstergelerin ABD emperyalizminin müdahaleleriyle bozulduğunu belirtir. İktisadi bozulma darbeye giden yolun da önünü açar (Farnsworth vd., 1976: 366-368). Yazarlar tıpkı Querishi gibi ABD'nin Şili'ye müdahalesinin mekanizmalarını açıklamakta hayli başarılı olsalar da, sosyalist hükümetin ekonomik sıkıntılarını tek bir faktöre indirgerler ve Oppenheim

gibi yazarların aksine örneğin UP'nin ekonomik programlarının sorunlarına önem vermezler. Bu anlamda da tek yönlü açıklamaları ABD ablukasının ülke içi etmenler ve gelişmeler üzerinde nasıl ve hangi yollardan etkili olduğunu açıklamakta yetersiz kalır.

Şili'de sosyalist deneyim üzerindeki dış etkenleri açıklarken, bu etkenlerin Şili sosyalizminin yıkılışında faktörlerden sadece birisi olduğunu iddia eden hattın takipçisi 2000'li yılların tarih yazımında Jonathan Haslam'dır. Haslam eserinde ABD'nin daha çok Allende'nin başkanlığı devralmasını engellemeye yönelik çabalarını belirtir ve ABD burjuvazisinin ve emperyalizminin sosyalist hükümeti devirmek için iktisadi ve siyasi müdahalelerine çok az değinir.

Bu anlamda Haslam'ın eseri iki bölümde incelenebilir. İlk bölümde Haslam ABD'nin sosyalist rejimi yıkma çabalarından bahsederken, ikinci bölümde Şili'de darbeye giden süreçte iktisadi ve siyasi gelişmeleri inceler. İlk bölüm için Haslam öncelikle sosyalist hükümet iktidara gelmeden çok önce ABD dış politika uzmanlarının Şili'de olası bir "sosyalist tiranlığın" önüne geçmek için planlar yaptığını söyler. (Haslam, 2005: 29-73). Ancak Haslam, ABD emperyalizminin Şili sosyalizminden nefretinin özgül nedenlerine değinmez. Yazar Şili'de bulunan ABD patentli şirketlerin sürece müdahale etmek için ABD hükümetini ikna çabalarından bahsetmekle birlikte, bu şirketlerin Şili'deki ekonomik çıkarlarını, şirketlerin çıkarlarının ABD için önemini ya da ABD'nin ekonomik müdahalesinin Şili ekonomisini nasıl yıpratıldığını göz ardı eder. Sonuçta yukarıdaki yazarların aksine Haslam'ın kitabında ABD'nin Şili'ye müdahalesinin nedenlerine ve bu müdahalenin Şili ekonomisini nasıl etkilediğine dair doyurucu tartışmalar bulmak zordur.

Şili'de darbeye giden sürecin ülke içi faktörleri konusunda Haslam UP hükümetinin ekonomik politikalarının ülkedeki çatışmaları daha da arttırdığını savunur. Sosyalist iktidarın uygulamalarının Şili ekonomisi üzerinde enflasyonist bir baskı yarattığını ve muhalefetin enflasyona tepki verdiğini belirtir. Bir başka deyişle, Şili burjuvazisinin ve orta sınıfların grevlerinin ve sabotajlarının Şili ekonomisi üzerinde etkisine hiç değinmeden, olayların gidişatının baş sorumlusu olarak hükümeti görür (Haslam, 2005: 85-108).

Siyasi alanda ise Haslam sosyalist hükümet ile Hristiyan Demokratlar arasındaki ittifakın hükümetin radikal politikaları yüzünden bozulduğunu söyler (Haslam, 2005: 158-190). Eserinin geri kalan kısmında Allende'nin Hristiyan Demokratlarla ittifakı yeniden sağlamak ve koalisyon içindeki çatlakların artmaması yönündeki çabalarını anlatır. Ancak bu çabalar Haslam'a göre boşunadır, zira Hristiyan Demokratlar sosyalist hükümetin yıkılışını arzular ve UP içindeki radikal kanat

devrimi derinleştirmek adına işbirliğini reddeder.

Haslam'ın Şili sosyalist deneyiminin sona ermesinde içsel faktörler ve hükümetin yıkılışında ABD'nin rolü arasında denge kurma iddiası, eserinde altını dolduramadığı bir tez olarak kalır. Her şeyden önce Şili hükümetinin devrilmesini açıklamasında ABD'nin rolü hemen hemen hiç görülmez. Şili ekonomisinin sosyalist dönüşümünde yaşadığı sıkıntılarda ABD etkisinden Haslam'ın eseri hiç bahsetmez. Oysa ABD ambargosunun Şili ekonomisini nasıl yıprattığını Patrick O'Brien etkileyici bir şekilde açıklamıştır. Haslam'ın kitabında ekonomik sıkıntıların ve darbenin temel müsebbibi olarak hükümetin radikal politikaları görülür. Bu anlamda Haslam'ın eserinin Şili darbesinde burjuvazinin ve ABD emperyalizminin rolünü aklama çabası olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Sonuç

Allende hükümetinin ülkenin toplumsal dönüşümünde en önemli gündem maddesi olarak gördüğü ekonomik reformlar iç ve dış faktörler olmak üzere iki alt başlıkta incelenebilir. Benzer şekilde iç faktörleri sosyalist hükümetin iktisadi politikalarının sorunları ve bu politikaların ülkedeki toplumsal hareketlerle arasındaki gerilimleri olarak iki alt başlıkta incelemek mümkündür. Bu anlamda sosyalist hükümetin ekonomi politikalarını tutarsız ve bütünlükten yoksun, özellikle burjuvaziye ve orta sınıflara sürekli ödünler vererek toplumsal çatışmaları bastırmaya çalışan bir reform paketi olarak görmek mümkündür. Dahası UP programı, Şili ulusal burjuvazisinin ve orta sınıflarının hem siyasi hem de toplumsal pozisyonunu yanlış değerlendirmiştir ve mülk sahiplerinin kamulaştırmalar karşısında bir bütün olarak rahatsız olacağını hesaplamamıştır. Ayrıca hükümetin kamulaştırdığı işletmeleri nasıl yöneteceği konusunda detaylı bir planı da yoktur. Benzer şekilde hükümet toplumun "bütün katmanlarını" ekonomik olarak memnun etmenin özellikle mikro ekonomik alandaki etkisini görmezden gelmiştir. Son olarak ise, UP hükümetinin ve özellikle başkan Salvador Allende'nin yasal süreçlere ve demokratik prosedürlere aşırı bağlılığı, özellikle iktidarın son iki yılında artan sınıf kavgalarında işçi sınıfına ve kent yoksullarına dayanmak yerine, mevcut siyasi kanallardan sorunları çözmek yoluna gitmesine neden olmuştur. Kısacası, sosyalist hükümet kendi iktidarını sağlamlaştıracak ve zenginleştirecek sınıf hareketlerinden yeterince yararlanamamıştır. Dahası, "demokrasiye" bu aşırı bağlılık Allende'nin Şili devlet mekanizmasının özgüllüklerini görmesini de engeller; özellikle yasama ve yargı organları geleneksel olarak Şili'de bir hayli güçlüdürler ve açıkçası sosyalist hükümetin bazı hayati ekonomik önlemler almasını da engellerler. UP, Hristiyan Demokratlar'ın sol kanadının parlamento desteğini ülke içi sınıf çatışmalarının şiddetlendiği konjonktürlerde kaybeder. Böylesi siyasi ve ekonomik sıkıntılar

ise özellikle burjuvazinin ve orta sınıfların grevleri ve ekonomik sabotajları ile katmerlenir. 1970-73 deneyiminin başarısızlığı konusunda bu karmaşık resimde ABD ise Şili ekonomisini yıpratmakta bir hayli başarılıdır. ABD emperyalizmi ayrıca faşist darbenin planlamasında Şili ordusu ile birlikte baş aktörlerden biridir.

Bu çerçeveye dayanarak, Allende hükümetinin ekonomik politikaları üzerine olan tarih yazınının üç düzeyde şekillendiği söylenebilir: jeopolitik düzey, devlet düzeyi ve sınıf hareketleri düzeyi. İlk düzeyde yukarıda sözü edilen çalışmalar 1970-73 arası ABD'nin rolünü incelerler. İkinci düzeyde, ele alınan eserler özellikle sosyalist hükümetin ekonomik uygulamaları ile siyasi süreçlerin ilişkisine odaklanırlar. Üçüncü düzeyde ise analiz birimi toplumsal hareketler ve ekonomik reformların ilişkisidir. Bu öbeğe dayanarak darbenin hemen sonrasında özellikle devlet ve sınıf hareketleri düzeyinde yapılan çalışmaların tek yönlü bir Marksist sınıf analizine dayandıkları, özellikle sınıfların toplumsal pozisyonlarından kaynaklanan “doğru sınıf bilinçleri” ve bu bilinç düzeyinin siyasete doğrudan yansımaları tezine dayandıkları söylenebilir. Böylesi çalışmalara De Vylder'in ve Stallings'in kitapları örnektir. Benzer şekilde Petras'ın makalesi de toplumsal hareketlerde sınıf bilincini ölçmeye çalışmasıyla benzer bir eleştiriye tabi tutulabilir. Bu anlamda incelenen eserler söz konusu dönemdeki karmaşık ilişkilerin bütünlüklü bir resmini sunmaktan ziyade, kendi teorik tezlerini doğrulamaya çalışmaktadırlar.

1980'lerin ve 1990'lar ise yazarların siyasi ve/veya teorik pozisyonları ile tarihsel analizin daha dengeli kurulduğu ve bu anlamda Şili sosyalist deneyimine bakarken değişik perspektiflerden yararlanma becerisi gösteren eserlere tanıklık eder. Bitar'ın ve Oppenheim'in kitapları siyasi ve iktisadi düzeylerin etkileşiminin çeşitli yönlerini sunmakta bir hayli başarılıdırlar. Sınıf çatışmaları düzeyinde ise Winn'in kitabı toplumsal mücadelelerin öznelerinin sesini bağlamından koparmadan hayli etkileyici bir şekilde sunar.

Şili sosyalist deneyiminin ekonomik politikalarını ve ABD'nin buradaki rolüne dair tarih yazını ise iki ana eğilimden beslenmektedir. Bu eğilimlerden ilki ABD'yi hem UP'nin ekonomik politikalarının yaşadığı sıkıntıları, hem de darbenin tek sebebi olarak görmekteyken, diğer eğilim ABD emperyalizmini sosyalizmin başarısızlığına neden olan faktörlerden sadece birisi olarak değerlendirmektedir. 1970'li yıllarda bu eğilimlerden ilkinin örneği Farnsworth vd.'nin makalesiyken, ikincisinin örneği O'Brien'in eseridir. İlk eğilimi 2000'li yıllarda Querishi'nin kitabı temsil ederken, ikincisine Haslam'ın eseri örnek verilebilir.

Şili 1970-73 deneyimini inceleyen tarih çalışmaları dayandıkları kavramsal

çerçeveyle inceledikleri süreç arasında kurdukları ilişki ile değerlendirilebilir. Bu anlamda Şili sosyalist deneyimini incelerken Bitar'ın ve Oppenhem'in eserlerinin kuramsal bir çerçeveye dayanarak anlatılarını oluşturdukları, ancak Meller ve Stallings'in çalışmalarının inceledikleri dönemin ve konunun bir çok boyutunu gözden kaçırdıkları söylenebilir. Bu eserler tarihsel bir dönemi açıklamaya çalışmak yerine yazarlarının teorik duruşlarını savunurlar. Bir başka deyişle, Meller ve Stallings'in çalışmaları teoriyi tarihsel açıklamanın hizmetine koşacaklarına, tarihi teorinin açıklaması için kullanırlar. Benzer şekilde bu dönemin sınıf kavgalarını inceleyen eserlerden Petras'ın makalesi de, sınıf kavgalarının hangi mekanizmalarla ortaya çıktığını Şili örneğinde açıklamak yerine, bu kavgaları tarih dışı bir "bilinç" nosyonuyla incelemeye çalışmakla, benzer bir sorunla maluldür. Oysa, Winn, Lucia, Kay ve Threlfal'in çalışmaları bu hareketleri içeriden anlamaya çalışmakla "teori onaylatma yükümlülüğünden" kurtulurlar. Bu eserlerin arasında Peter Winn'in kitabı Yarur tekstil örneğinde sınıf kavgalarını yapısal süreçler içinde analiz etme becerisiyle özellikle etkileyicidir. Şili sosyalist deneyiminde ABD'nin rolü için ise O'Brien ve Haslam ABD'nin bu süreçte tek faktör olarak değerlendirilemeyeceğini ve bu faktörün mutlaka Şili'deki gelişmelerle birlikte ele alınması gerektiğini söylerken haklıdır. Lakin iki yazarda da temel sorun kendi açıklamalarında ülke içi faktörlerle ABD emperyalizminin bağlantısının kurulmamasıdır. ABD'nin sosyalist iktidarı iktisadi ve siyasi yönden yıpratma çabalarının Şili'de sınıf kavgalarını veya partiler arası çekişmeleri nasıl etkilediğini bu iki eser de açıklamaz. Bu konuda Querishi ve Farnsworth vd.'nin analizleri de ABD'ye sosyalist iktidarın yıkılışında neredeyse Tanrısal bir güç atfederek ikna edici bir açıklama sunamazlar. Dahası hem Querishi'nin bağımlılık okulundan mülhem emperyalizm teziyle Allende hükümetinin iktisadi politikaları arasında bağ kurma çabasının, hem de Haslam'ın söz konusu dönemde ABD emperyalizmini aklama uğraşının aldığı biçim, yazarların esas amaçlarının ele aldıkları konunun bütünsel bir açıklamasından çok kendi siyasi-teorik pozisyonlarını teyit etmek olduğu izlenimi yaratmaktadır. Sanırım böylesi bir tavır, hem tarihsel bilgimizin gelişmesinin/derinleşmesinin, hem de bu bilgiye ulaşmaktaki kilidimiz olan kuramsal yaklaşımlarımızı tartışmanın, zenginleştirmenin en önemli engellerinden birisidir.

Sonnotlar

¹ Bu makalenin yazılışında eleştirileri ve destekleriyle katkılarını esirgemeyen Fatma Armağan Teke Lloyd ve Duygu Türk'e teşekkürü borç bilirim.

² Burjuvazinin ve ABD'nin Şili ekonomisine yönelik sabotajları ve UP'nin içindeki siyasi çekişmeler için bu makalede incelenen Oppenheim'in çalışması etkileyici bir anlatım sunmaktadır.

³ Sınıfa atfedilen tarih dışı bilinç kavramına yönelik olarak getirilen en iyi eleştiri hiç kuşku yok ki E. P. Thompson'dan (1963: 10-11) gelmiştir.

Kaynakça

Amir S (2014). The Return of Fascism in Contemporary Capitalism. *Monthly Review*, 1 Eylül 2014. <https://monthlyreview.org/2014/09/01/the-return-of-fascism-in-contemporary-capitalism/> Son Erişim Tarihi 07/12/2018.

Bello W. (2016). How Middle Class Chileans Contributed to the Overthrow of Salvador Allende. *The Nation*, 21 Eylül 2016. <https://www.thenation.com/article/how-middle-class-chileans-contributed-to-the-overthrow-of-salvador-allende/> Son Erişim Tarihi 06/12/2018.

Bitar S (1986) *Chile: Experiment in Democracy*. Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues.

Castells M (1975). Immigrant Workers and Class Struggles in Advanced Capitalism: The Western European Experience. *Politics & Society*, 5, 33-66.

De Vylder S (1976). *Allende's Chile: The Political Economy of the Rise and Fall of Unidad Popular*. Cambridge: Cambridge University Press.

Farnsworth E vd. (1976). The Invisible Blockade: The United States React. İçinde: Arturo Valenzuela ve J. Samuel Valenzuela (der.), *Chile: Politics and Society*, New Brunswick: Transaction Books.

Haslam J (2005). *The Nixon Administration and the Death of Allende's Chile: A Case of Assisted Suicide*. New York: Verso.

Kay C (1976). Agrarian Reform and the Transition to Socialism. İçinde: Philip J. O'Brien (der.), *Allende's Chile*, New York: Praeger.

Lucia P S (1976). The Industrial Working Class and the Struggle for Power in Chile. İçinde: Philip J. O'Brien (der.), *Allende's Chile*, New York: Praeger.

Meller P (2000). *The Unidad Popular and the Pinochet Dictatorship*. New York: St. Martin's Press.

O'Brien P J (1976). Was the United States for the Chilean Coup? İçinde: Philip J. O'Brien (der.), *Allende's Chile*, New York: Praeger.

Oppenheim L H (1993). *Politics in Chile: Democracy, Authoritarianism, and the Search for Development*. Boulder: Westview Press.

Petras J (1976). Nationalization, Socioeconomic Change and Popular Participation. İçinde: Arturo Valenzuela ve J. Samuel Valenzuela (der.), *Chile: Politics and Society*, New Brunswick: Transaction Books.

Qureshi L Z (2009). *Nixon, Kissinger, and Allende: US Involvement in the 1973 Coup in Chile*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.

Samuel R (1990). Grand Narratives. *History Workshop Journal*, 29 (1), 120-133.

Stallings B (1978). *Class Conflict and Economic Development in Chile, 1958-1973*. Stanford: Stanford University Press.

Thompson E P (1963). *The Making of the English Working Class*. New York: Vintage Books.

Thompson E P (1978). *The Poverty of Theory & Other Essays*. New York: Monthly Review Press.

Threlfall M (1976). Shantytown Dwellers and People's Power. İçinde: Philip J. O'Brien (der.), *Allende's Chile*, New York: Praeger.

Winn P (1986). *Weavers of Revolution: The Yarur Workers and the Chile's Road to Socialism*. New York: Oxford University Press.